

UPPSALA
UNIVERSITET

Olika barn leka bäst?

En analys av bibliotekspersonalens tankar om hbtq-arbete
på ett barnbibliotek

Åsa Abrahamson

Institutionen för ABM

Uppsatser inom biblioteks- & informationsvetenskap ISSN 1650-4267

Masteruppsats, 30 högskolepoäng, 2015, nr 675

Författare/Author

Åsa Abrahamson

Svensk titel

Olika barn leka bäst? En analys av bibliotekspersonalens tankar om hbtq-arbete på ett barnbibliotek

English Title

Opposites Attract? An Analysis of Library Staff's Thoughts on Working with LGBTQ-issues in a Children's Library

Handledare/Supervisor

Åse Hedemark

Abstract

This study examines the experiences of public library staff who works in an LGBTQ-profiled children's library. The aim of the study is further to find out whether the library as an institution can challenge heteronormativity or if traditional gender identities are reproduced. I have conducted five qualitative interviews with librarians who all work in the same library, and who all work with children to some extent. The interview material is analyzed with queer theory and norm critical theories of pedagogy. These perspectives wish to critically examine heteronormativity and change what is defined as normal.

The result of the study shows that the way the library works with separate rainbow shelves, where LGBTQ-themed material is gathered, is pointing out LGBTQ as something different. And although it may also shed a light on a group formerly made invisible, it is reproducing traditional gender identities and leaves heteronormativity unquestioned. By contrast, the way the librarians are working with always including LGBTQ-materials in programming as storytimes and book presentations, is challenging the dominant position of heterosexuality. It is also shown that the way the library staff has developed their written and oral communication with the patrons, including using the gender neutral pronomina "hen" and alternatives to "mom and dad", is increasing the possibilities of an inclusive reception in the library. The oral communication is for various reasons not always used though.

In conclusion the interviews show that the librarians are positive to working with LGBTQ-issues although they sometimes tend to forget. The study further concludes that the library's way of working with LGBTQ-issues is both reproducing traditional gender identities, and challenging heteronormative structures.

This is a two years master's thesis in Library and Information Science.

Ämnesord

Hbtq, barnbibliotek, hbt-certifiering, queerteori, normkritik, heteronormativitet, folkbibliotek

Key words

LGBTQ, Children's libraries, Libraries and sexual minorities, Queer theory, Heterosexism, Public libraries

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Disposition.....	6
Bakgrund och begrepp.....	6
Syfte och frågeställningar.....	9
Tidigare forskning.....	10
Bibliotek och hbt-certifiering.....	10
Bibliotek och genusperspektiv eller könsneutralitet.....	12
Internationell forskning om bibliotek och hbtq.....	13
Barnsyn, bibliotek och läsning.....	15
Barn, genus och normer.....	17
Sammanfattning.....	19
Teori och metod.....	20
Teori.....	20
Queerteori.....	20
Normkritisk pedagogik.....	23
Mitt teoretiska perspektiv.....	24
Metod.....	25
Intervju som metod.....	25
Urval.....	26
Tillvägagångssätt.....	27
Etiska aspekter.....	28
Källmaterial.....	29
Analys.....	30
Bakgrund.....	30
Hbtq-arbetet.....	31
Utbildningen.....	31
Daglig verksamhet.....	33
Regnbågshyllor.....	35
Programverksamhet.....	38
Målgruppens ålder.....	40
Normer och värderingar.....	43
Förändringsarbetet.....	47
Sammanfattning av analysen.....	52
Slutdiskussion.....	55
Vidare forskning.....	58
Sammanfattning.....	60
Käll- och litteraturförteckning.....	61
Otryckt material.....	61
I uppsatsförfattarens ägo.....	61
Tryckt material.....	61
Bilaga 1.....	64
Intervjufrågor.....	64

Inledning

På senare år har det blivit alltmer populärt att arbeta med hbtq¹-frågor i många verksamheter i Sverige, och så även på folkbibliotek. Det är främst offentlig verksamhet inom vård och omsorg som utbildar sin personal, i större eller mindre skala.² 2013 startade till exempel en kurs där alla anställda i Stockholms läns landsting ska tillgodogöra sig baskunskaper i hbt-frågor.³ Anledningen till detta arbete sägs vara att alla oavsett sexuell orientering ska ha rätt att bli bemötta på samma villkor och känna sig välkomna, men även andra grunder till diskriminering än sexuell läggning och könsidentitet belyses. Det finns även bibliotek som har utbildat sin personal i hbtq-frågor, normkritiskt arbete och diskrimineringsgrunderna. Några bibliotek har till och med valt att genomgå en hbt-certifiering genom RFSL (Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter). Det innebär att personalen får utbildning i hbtq-frågor och att de ska jobba aktivt med detta i biblioteket och ha en öppenhet rörande detta, både för besökare och anställda.⁴ Bibliotek som i dagsläget är hbt-certifierade är Hallonbergens bibliotek, Biblioteken i Sollentuna, Solna stadsbibliotek och Sundbybergs huvudbibliotek.⁵ Malmö stadsbibliotek genomgår utbildningen nu under 2015 och två bibliotek i Göteborg har planerat att påbörja en hbt-certifiering hösten 2015.

Jag vill undersöka hur det här arbetet med att uppmärksamma hbtq-frågor ser ut på barnavdelningen på ett folkbibliotek, och hur personalen uppfattar detta arbete. Det är ännu inte särskilt väl undersökt hur det ser ut specifikt på bibliotekens barnavdelningar i detta avseende, men eftersom bibliotekslagen fastslår att biblioteken ska vara till för alla och att just barn och unga är en prioriterad besökargrupp tycker jag att ämnet är extra viktigt att studera. Jag tycker även att det är intressant hur barn påverkas av normer och värderingar i samhället, och hur folkbiblioteket som samhällsinstitution är delaktigt i detta.

¹ Hbtq är en förkortning för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queerpersoner. *Nationalencyklopedin*, webbversionen, uppslagsord: hbtq [2015-02-05].

² RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering > Hbt-certifierade verksamheter.

³ Ritzén, Susan (2013), "Sverige slår rekord i hbt-certifiering".

⁴ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

⁵ E-post från RFSL, 2015-07-17.

Disposition

Denna uppsats första del inleds med relevant bakgrundsinformation och begreppsdefinitioner viktiga för förståelsen av uppsatsens ämne. Efter detta följer presentationen av studiens syfte och frågeställningar. Uppsatsens andra kapitel innehåller en redogörelse för tidigare forskning på området. I kapitlet efter det beskrivs undersökningens teoretiska grund, samt den metod jag valt att använda mig av. I uppsatsens fjärde kapitel presenteras och analyseras själva undersökningen. I den avslutande delen av uppsatsen diskuterar jag resultaten och kommer med förslag på fortsatt forskning. Allra sist sammanfattar jag kort studien.

Bakgrund och begrepp

I bibliotekslagen står det att folkbibliotek ska vara tillgängliga för alla och anpassade för användarnas behov, samt att dess utbud ska präglas av kvalitet och allsidighet.⁶ Där står även att biblioteket ska verka för det demokratiska samhällets utveckling och att folkbibliotek ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar. I diskrimineringslagen står det att den lagen ska

främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.⁷

Mot bakgrund av dessa två lagar är det inte konstigt att fler och fler bibliotek börjar arbeta aktivt med hbtq-frågor. Enligt en artikel på svt.se arbetar bibliotek i 15 kommuner aktivt med hbtq-frågor, merparten av dem ligger i eller omkring storstäder.⁸ Artikeln är baserad på en undersökning gjord av tidskriften Biblioteksbladet sommaren 2014. I artikeln säger Carlos Diaz som är projektledare på RFSL att intresset är större än så för att arbeta med frågorna, men Diaz tror att det är svårt för biblioteken att få till resurser för en utbildning. RFSL erbjuder både kortare och längre utbildningar i ämnet.

RFSL har funnits sedan 1950, och vill att alla människor oavsett sexuell läggning eller könsidentitet ska ha samma rättigheter och skyldigheter.⁹ Förbundet arbetar för hbtq-personer, och förkortningen *hbtq* står för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queerpersoner. RFSL menar att det behövs konkret kunskap om till exempel att normer i stor uträkning styr vårt samhälle, för att kunna få ett samhällsklimat där alla är inkluderade. De håller kurser i hbt-kunskap, och sedan

⁶ Sveriges riksdags webbplats > Dokument & lagar > Lagar > Svensk författningssamling > Bibliotekslag (2013:801).

⁷ Sveriges riksdags webbplats > Dokument & lagar > Lagar > Svensk författningssamling > Diskrimineringslag (2008:567).

⁸ Fallenius, Karin (2014), "Få bibliotek har hbtq-strategier".

⁹ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning.

2008 erbjuder de verksamheter att genomgå en utbildning som leder till hbt-certifiering.¹⁰

RFSL kallar ännu sin certifiering för *hbt-certifiering*, men troligt är att detta kommer att ändras till hbtq-certifiering eftersom ordet queer sedan 2014 finns med i föreningens namn.¹¹ I den här uppsatsen kommer certifieringen att benämnas som hbt-certifiering eftersom det är vad RFSL fortfarande kallar den, medan jag när jag skriver om till exempel litteratur eller frågor rörande ämnet i övrigt kommer att använda mig av begreppet hbtq.

Hbt-certifiering av en verksamhet genom RFSL ska syfta till

ett synliggörande av att en organisation arbetar strategiskt i syfte att erbjuda en god arbetsmiljö för anställda och ett respektfullt bemötande av patienter/klienter/brukare utifrån ett hbt-perspektiv.¹²

Utbildningen för att bli hbt-certifierad tar ca sex till åtta månader, och alla anställda på en arbetsplats behöver delta för att verksamheten ska kunna bli certifierad.¹³ Personalen får både grundutbildning i hbtq-frågor, och en fördjupning anpassad efter verksamheten. Upplägget bestäms gemensamt av RFSL och berörd verksamhet. Utbildningen ska leda till att en öppen och inkluderande miljö kan erbjudas både verksamhetens anställda och besökare eller kunder, genom att samhällsnormer och dess konsekvenser synliggörs. Certifikatet som utfärdas är sedan giltigt i tre år, och måste därefter förnyas för att fortsätta vara giltigt. Över 200 verksamheter finns i juli 2015 med i listan över hbt-certifierade verksamheter på RFSL:s webbplats, fyra av dessa är bibliotek.¹⁴

En *norm* är det godtagbara beteendet i till exempel en grupp eller i ett samhälle.¹⁵ Ett normsystem kan förklaras som ett mönster av ”normala” handlingar som individer ska utföra för att passa in. Följer man inte dessa oskrivna regler bestraffas man på olika vis.¹⁶ Att anlägga ett *normkritiskt* perspektiv på tillvaron innebär att man synliggör vilka normer det är som styr, för att sedan kritiskt granska dem, och i förlängningen arbeta för att de rådande normerna inte per automatik ska accepteras och återskapas. Ur ett queerteoretiskt perspektiv är det framför allt *heteronormen* som granskas och kritiseras.¹⁷ Man menar att heteronormen verkar så att det är tvåsamhet mellan en kvinna och en man som premieras, och att vars och ens identitet oundvikligen skapas i förhållande till detta. Förutom kön och sexualitet

¹⁰ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

¹¹ I maj 2014 ändrades utläsningen av RFSL från *Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter* till att även inkludera *queeras rättigheter*: RFSL:s webbplats > Om RFSL.

¹² RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

¹³ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

¹⁴ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering > Hbt-certifierade verksamheter.

¹⁵ *Nationalencyklopedin*, webbversionen, uppslagsord: norm [2015-06-10].

¹⁶ Svaleryd, K. (2003), *Genuspedagogik: en tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*, s. 15.

¹⁷ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 51 f.; 137 f.

spelar även klass, ras, etnicitet, ålder och funktionsförmåga stor roll i vad som anses ”normalt”.¹⁸

Jag måste här också få klargöra att jag inser det problematiska med att gruppera människor i kategorier. Det har stora fördelar på så sätt att man kan lyfta fram en specifik grupp som vanligtvis för en tillvaro i skymundan, till exempel barn med två mammor eller två pappor, som alltså lever i så kallade regnbågsfamiljer. Men som Barbro Johansson skriver i sin artikel ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv” finns det också uppenbara nackdelar:

[...] nämligen att det bekräftar den markerade gruppens underordning och att man bortser från människornas styrkor och resurser liksom från allt det som förenar människor över kategori-gränserna. Det döljer också det faktum att varje individ å ena sidan kan inordnas under flera kategorier och å andra sidan alltid är något mer än summan av dessa tillhörigheter och aldrig helt kan infångas av benämningar och etiketter.¹⁹

Till detta hör att med ett queerteoretiskt perspektiv är det egentligen fel att fokusera på marginaliserade grupper, när det borde vara de normerande strukturerna som granskas.²⁰ Med detta förtydligat så kommer jag ändå att gruppera människor i föreliggande uppsats, jag kommer i stor utsträckning att skriva om barn och unga som grupp och delvis om hbtq-personer som grupp. Jag kommer även att använda mig av begreppet *den Andra* som betecknar den minoritet som avviker från normen, och således blir förtryckt på grund av kön, sexualitet, etnicitet eller annat.²¹ Jag kommer dock att göra dessa grupperingar för att kunna sätta dem i relation till ett normsystem.

När jag skriver om *barn och unga* i bibliotekssammanhang syftar jag på ett åldersspann på ca 0–22 år. Johansson påpekar att enligt barnkonventionens definition är människor under 18 år barn, men hon menar att en allmän uppfattning är att man upp till ca 15 års ålder definieras som barn.²² Det är också om barn i åldern runt 15 år som mina informanter istället börjar prata om ungdomar, och sedan de några år äldre unga vuxna.²³ Ung vuxen på biblioteket är man sedan till ca 22 år enligt mina informanter, men det ska noga understrykas att dessa åldersgränser är mycket flytande.

¹⁸ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 30.

¹⁹ Johansson, B. (2010), ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv”, s. 25.

²⁰ Berg, M. & Wickman, J. (2010), *Queer*, s. 34.

²¹ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 34.

²² Johansson, B. (2010), ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv”, s. 24.

²³ Information sammansatt ur mitt intervjumaterial.

Syfte och frågeställningar

Syftet med min undersökning är att studera vad personal på ett hbt-certifierat biblioteks barnavdelning har för tankar, åsikter och erfarenheter av att arbeta med normkritisk hbtq-inriktning. Hur hbtq-arbete bedrivs på ett biblioteks barnavdelning har tidigare inte undersökts särskilt ingående och jag tror att denna studie kan bidra med värdefull kunskap till området. Jag är i förlängningen intresserad av om förändringarna som hbt-certifieringen har inneburit på barnavdelningen gör att biblioteket kan skapa förutsättningar för en grundsyn hos barn och unga där heteronormen inte dominerar.

Jag har formulerat följande frågeställningar som ska hjälpa mig att genomföra min undersökning:

Vilken typ av förändringar i arbetet för att bli en hbt-certifierad verksamhet beskriver personalen?

Vilken syn på barn ger personalen uttryck för, och har målgruppens ålder någon betydelse för hur de arbetar?

Vilken syn på skapande av normer och värderingar ger personalen uttryck för, och hur avspeglar sig det i deras arbete?

Vilken syn på barn i förhållande till normer avspeglas i personalens beskrivningar av sitt sätt att arbeta?

För att undersöka detta har jag genomfört intervjuer med personal på ett folkbibliotek som har genomgått en utbildning som lett till hbt-certifiering. De intervjuade har i olika hög grad anknytning till barnavdelningen, och de flesta var med i arbetsgruppen som ledde hbt-certifieringsprocessen. Jag kommer att analysera resultatet ur ett queerteoretiskt och normkritiskt perspektiv. Dessa perspektiv har fokus på att synliggöra och i förlängningen förändra vedertagna normer som till exempel heteronormen. Perspektiven utgår också ifrån att identitet, normer och värderingar är skapade genom social, historisk, geografisk och kulturell påverkan. Teori och metod beskrivs mer ingående längre fram i uppsatsen.

Tidigare forskning

Här följer en forskningsöversikt som omfattar bibliotek, barn, hbtq-arbete och normkritiskt arbete. På grund av att det är ett nytt forskningsområde är det ont om forskning om bibliotek, och i synnerhet barnbibliotek, som arbetar med hbtq-frågor eller normkritik, men nyligen har det skrivits några uppsatser vid svenska lärosäten om folkbibliotek som har blivit hbt-certifierade. För ett antal år sedan skrevs även en del uppsatser om hur bibliotek arbetade med genusperspektiv, eller könsneutralitet. Internationellt har fokus legat på tillgängligheten, eller snarare otillgängligheten till hbtq-material på bibliotek. Relevant för min studie är också forskning om normkritisk pedagogik och genuspedagogik, forskning om hur barn påverkas av normer i litteraturen, samt forskning om synen på barns utveckling.

Bibliotek och hbt-certifiering

2014 kom kandidatuppsatsen *GBTQ och folkbibliotek* av Maria Broman och Malena Jäder i vilken de har gjort ett antal intervjuer med personal på folkbibliotek som har haft någon form av utbildning kring hbtq-frågor. Författarna kommer fram till att utbildning är av stor vikt för att personalen ska bli medvetna om hur den kan arbeta för att hbtq-personer ska bli bra bemötta på biblioteket.²⁴ De diskuterar också bland annat fördelar och nackdelar med att bryta ut material med hbtq-tema ur det ”vanliga” sortimentet, och att inte göra det. Risken med att ha materialet på egna hyllor, eller så kallade regnbågshyllor, är att det stigmatiserar låntagarna som lånar där, och att det kan vara extra känsligt när det gäller ungdomar. Å andra sidan är risken med att ha materialet blandat med allt annat att det blir svårt att hitta.²⁵ Personalen skulle önska att de kunde ha dubbelt av allt hbtq-material så att de kunde ha det dels på en regnbågshylla, och dels insorterat med övrigt material. Informanterna i uppsatsen menar också att det har ett starkt symbolvärde att skylta med att de arbetar med hbtq-frågor på biblioteket, både för att visa att de tycker att det är viktigt och för att hbtq-personer ska känna sig mer välkomna.²⁶

En annan kandidatuppsats från 2014 är *GBT-certifiering av Sollentuna bibliotek* av Lina Blücker och Andrea Kindstrand. De har intervjuat personer som var in-

²⁴ Broman, M. & Jäder, M. (2014), *GBTQ och folkbibliotek*, s. 27.

²⁵ Broman, M. & Jäder, M. (2014), *GBTQ och folkbibliotek*, s. 18 f.

²⁶ Broman, M. & Jäder, M. (2014), *GBTQ och folkbibliotek*, s. 21.

volverade i hbt-certifieringen av Sollentuna bibliotek, vilken var ett initiativ helt från personalens sida. Anledningen var att de ville arbeta normkritiskt i stort, men valde att starta mer specifikt med att granska heteronormen i och med en utbildning om hbtq-frågor, vilket också kan bidra till att granska andra normer.²⁷ Enligt informanterna har hela personalgruppen varit positivt inställd till att genomföra certifieringen.²⁸ Även i denna uppsats diskuteras fördelar och nackdelar med regnbågshyllor, och hur viktigt det har varit med utbildningen som ögonöppnare, den tar också upp vikten av att tänka på språkbruket vid referenssamtal och i informationsmaterial.²⁹ Författarna konstaterar att ett problem med hbt-certifieringen har varit att den utgått från personalen, och eftersom inte besökarna – eller mer specifikt hbtq-personer bland besökarna – har rådfrågats finns risken att biblioteket snarare pekar ut hbtq-personer som en annorlunda grupp än inkluderar dem.³⁰

Även masteruppsatsen *Ovan regnbågen, Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek* av Eleonor Pavlov och Karin Westeman från 2013 behandlar frågor om hur det går att arbeta för att öka förståelsen för hbtq-frågor och styrande normer. De skriver om problematiken runt regnbågshyllor, om vikten av att lyfta frågor om normer i stort och hbtq-material i synnerhet, och om symbolvärdet i att vara hbt-certifierade, och drar samma slutsatser som ovan. Här diskuteras även frågan om det krävs personligt intresse hos personalen för att uppmärksamma hbtq-frågor, och om det uppfattas som känsliga frågor.³¹ Man tar också upp frågan om det är okej att säga ifrån till en besökare som uppfattas ha ”fel åsikt”. Informanterna menar att genom att se det hela som kompetensutveckling för att kunna anpassa biblioteket till lagar och policyer mot diskriminering behöver det inte kännas personligt, eller peka ut att någon har rätt eller fel åsikter. Författarna konstaterar utöver detta att det saknas relevanta ämnesord för att indexera material med hbtq-tema i bibliotekskatalogerna, och att klassifikationssystemen är väldigt påverkade av normer.³² Detta gör att hbtq-material kan vara mycket svåra för låntagarna att återfinna i den digitala bibliotekskatalogen. I artikeln ”Equality without gender perspective” från 2013 skriver Annika Hjerpe att Hallonbergens bibliotek ville jobba med jämställdhetsfrågor, fast utan att riskera att återskapa könsstrukturer, och att de tyckte att RFSL med sin hbt-certifiering kunde erbjuda ett perspektiv där kön inte betonades. En konkret förändring till följd av certifieringen var att de ändrade från ”kom med din mamma och pappa” till “[...]dina vuxna” på sina affischer, och bytte namn på föräldrahyllan till familjehyllan, eftersom alla familjebildningar inte ser likadana ut.³³

²⁷ Blücker, L. & Kindstrand, A. (2014), *HBT-certifiering av Sollentuna bibliotek*, s. 19 f.

²⁸ Blücker, L. & Kindstrand, A. (2014), *HBT-certifiering av Sollentuna bibliotek*, s. 25.

²⁹ Blücker, L. & Kindstrand, A. (2014), *HBT-certifiering av Sollentuna bibliotek*, s. 24 ff.

³⁰ Blücker, L. & Kindstrand, A. (2014), *HBT-certifiering av Sollentuna bibliotek*, s. 26.

³¹ Pavlov, E. & Westeman, K. (2013), *Ovan regnbågen, Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek*, s. 52 ff.

³² Pavlov, E. & Westeman, K. (2013), *Ovan regnbågen, Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek*, s. 75 f.

³³ Hjerpe, A. (2013), ”Equality without gender perspective”.

Bibliotek och genusperspektiv eller könsneutralitet

Cecilia Kristiansson skrev 2003 uppsatsen *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv* där hon konstaterar att bibliotekarier inte får någon hjälp av recensioner att bedöma genusperspektiv inför inköp av barnböcker. Bibliotekarierna var inte heller själva särskilt engagerade i vad för genusperspektiv som fanns i de böcker de förmedlade till barnen som lånade, utan lånade ut det som barnen ville ha. De ville inte ”pådyvla” andra sina värderingar och såg inte att biblioteken skulle fostra utan enbart förmedla läsglädje.³⁴ Uppsatsen *Barnbiblioteksverksamhet ur ett genusperspektiv: en explorativ studie* från 2006 av Daniel Gunnarsson och Anna Hallberg fastställer att det bör arbetas mer med genusperspektiv över lag på barnbibliotek. Informanterna i studien tänker i viss mån på genusperspektiv, men snarast endast i den mån att de försöker lyfta böcker med starka flickor än att också nyansera bilden av pojkar och granska genusnormen i stort.³⁵ Bibliotekarierna menar att med mer resurser skulle arbetet med detta kunna fördjupas, till exempel att de kunde få mer tid vid bokprat, och även uppföljning av bokprat.³⁶

I masteruppsatsen *Det ska böjas i tid det som krokigt skall bli – Om reproduktion av kön på bibliotek* från 2010 går Memme Chatfield igenom svar på en enkätundersökning hon gjort bland bibliotekspersonal. Hon vill undersöka vilken inställning de har till könsneutralt bemötande, samt vilket ansvar de anser sig ha för reproduktion av könsroller. Många respondenter anser att det är oviktigt och onödigt med könsneutralt arbete, eftersom pojkar och flickor är olika, däremot menar de att det olika material pojkar och flickor efterfrågar givetvis ska värderas lika.³⁷ Dock tycker många av respondenterna att det är viktigt att diskutera kön och genus och bemötande, och Chatfield diskuterar om det kan vara själva begreppet könsneutralitet som är svårt eftersom det verkar som att de allra flesta ändå tycker att det är viktigt med utbildning i dessa frågor.³⁸

Ytterligare av intresse är masteruppsatsen *”In i sagans land”[...]* från 2014, där Christina Johnson studerar interaktion vid sagostunder. Författarens syfte är inte främst att se på könsroller, men delvis i och med att sagan som läses är *Kivi och monsterhund*, där huvudpersonen inte är skriftligt könad utan kallas hen, reflekteras det i uppsatsen över genusneutralitet. Johnson konstaterar att det inte är någon självklarhet att karaktären framstår som könsneutral enkom för att den kallas hen, utan det är i framställningen av handlingen det måste ligga.³⁹ Barnen som är med på sagostunden är varken osäkra på vad Kivi är (en han menar de) eller

³⁴ Kristiansson, C. (2003), *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv*, s. 71 f.

³⁵ Gunnarsson, D. & Hallberg, A. (2006), *Barnbiblioteksverksamhet ur ett genusperspektiv: en explorativ studie*, s. 50 f.

³⁶ Gunnarsson, D. & Hallberg, A. (2006), *Barnbiblioteksverksamhet ur ett genusperspektiv: en explorativ studie*, s. 52 f.

³⁷ Chatfield, M. (2010), *Det ska böjas i tid det som krokigt skall bli - Om reproduktion av kön på bibliotek*, s. 41 f.

³⁸ Chatfield, M. (2010), *Det ska böjas i tid det som krokigt skall bli - Om reproduktion av kön på bibliotek*, s. 60.

förvirrade över begreppet hen. Det är snarare för de vuxna det är utmanande att använda sig av det könsneutrala pronomenet.⁴⁰ I uppsatsen *Hen på bibliotek [...]* från 2013 gör Vera Henrika Almström en diskursanalys av genusintresserade bibliotekariers användande av pronomenet hen. Författaren kommer fram till att ordet hen är minst kontroversiellt när det används istället för ”hon eller han”, alltså när den som skriver riktar sig till båda könen, eller inte vet könet på den det gäller.⁴¹ Även om bibliotekarierna skulle önska att verkligheten inte var så könsuppdelad som den är så tycker de flesta att det är en utopi att den inte skulle vara det. Angående användandet av pronomenet hen i skönlitteratur är informanterna över lag tveksamma till det, trots att de är mycket positiva till litteratur där karaktärerna har könsneutrala namn, eller endast benämns som ”jag”, detta för att lämna åt läsaren att själv välja. Almström tolkar detta som att pronomenet hen har fått mycket negativ publicitet och är ett kontroversiellt begrepp.

Internationell forskning om bibliotek och hbtq

Internationellt ligger fokus i forskningen på tillgången till hbtq-material och bemötande av hbtq-ungdomar på bibliotek. Jennifer Downey skriver i en artikel från 2013 att de flesta bibliotek i USA saknar kvalitativa samlingar av hbtq-material.⁴² Hon ger i artikeln motargument till vanliga ursäkter till att materialet inte köps in, att det till exempel inte lånas ut så mycket kan bero på att de som identifierar sig som hbtq inte alltid vill gå ut med det, och därför läser böckerna på plats istället för att låna hem dem.⁴³ Ett annat argument kan vara att det är svårt att hitta böcker med hbtq-tema att köpa in. Här menar Downey att det går att hitta om man letar på andra ställen än de vanligaste, och vilken yrkesgrupp vore mer lämpad att hitta dem än bibliotekarier som ju är informationsspecialister?

Elizabeth Chapman gjorde 2007 en studie i Storbritannien som hon presenterar i en artikel från 2013, där även hon diskuterar tillgång till hbtq-material för barn och ungdomar på folkbibliotek, samt fördelar och nackdelar med att bryta ut litteratur med hbtq-tema.⁴⁴ Författaren fick in enkätsvar från drygt 80 informanter och hade fokusgrupper på två bibliotek med 12 deltagare, samt fokusgrupper med hbtq-personer.⁴⁵ Bibliotekspersonalen upplevde att det var svårt att hitta hbtq-ma-

³⁹ Johnson, C. (2014), ”*In i sagans land*”: Aktionsforskning i bibliotekspraktiken med syfte att utveckla sagostunden, s. 58 f.

⁴⁰ Johnson, C. (2014), ”*In i sagans land*”: Aktionsforskning i bibliotekspraktiken med syfte att utveckla sagostunden, s. 76.

⁴¹ Almström, V. H. (2013), *Hen på bibliotek: En diskursanalys av genusintresserade bibliotekariers tal om begreppet hen*, s. 60.

⁴² Downey, J. (2013), ”Self-censorship in selection of LGBT-themed materials”, s. 104.

⁴³ Downey, J. (2013), ”Self-censorship in selection of LGBT-themed materials”, s. 105.

⁴⁴ Chapman, E. L. (2013), ”No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries”.

⁴⁵ Chapman, E. L. (2013), ”No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries”, s. 550 f.

terial att köpa in, även om de var positiva till att ha det i sitt bestånd.⁴⁶ De tyckte att det var svårare att hitta bilderböcker än ungdomsböcker, och de visade också över lag något mer tveksamhet till om det var lämpligt att ha bilderböcker med hbtq-tema i beståndet. Chapman menar liksom Downey att det går att hitta litteratur med hbtq-tema om man letar utanför de vanligaste distributörerna, och pekar på både okunskap och ointresse som skäl till att det inte köps in.⁴⁷ De flesta bibliotek hade heller inga skriftliga riktlinjer om inköp, och i än mindre skala om inköp av hbtq-material. En anledning några bibliotekarier nämnde till att inte köpa in hbtq-material var att den höll lägre kvalitet än önskvärt, här anmärkte hbtq-ungdomarna i en fokusgrupp att de hellre såg att biblioteken hade böcker av lägre kvalitet än inga alls.⁴⁸ Angående utbrutna ”regnbågshyllor” visar Chapman både i sin översikt av tidigare forskning och i svaren från hennes informanter att det råder delade meningar om huruvida hbtq-material bör stå på egna hyllor eller blandat med resten av beståndet.⁴⁹

Jamie Naidoo har i en amerikansk studie undersökt vilken service barn med hbtq-föräldrar får i områden där många hbtq-familjer bor. Han har sammanställt svar från 30 bibliotek och presenterar även förslag på hur de kan jobba.⁵⁰ Knappt hälften av biblioteken inkluderar böcker med hbtq-tema i sina programpunkter minst en gång per år, och 7 procent erbjuder speciella program för hbtq-familjer.⁵¹ De flesta bibliotek svarade att de hade bilderböcker och föräldraböcker med hbtq-tema blandat med resten av beståndet, men att de i många fall var märkta med till exempel en regnbågssymbol.⁵² I en artikel av Ann Curry, ”If I ask, will they answer? [...]” från 2005, redovisas och analyseras resultatet från när en tonårsflicka bett om hjälp med att hitta hbtq-litteratur på 20 bibliotek i Kanada. Endast på lite fler än hälften av biblioteken kände hon att personalen var bekväm med hennes frågor, men hon kunde bara tänka sig att återvända till åtta av biblioteken.⁵³ Detta eftersom hon på tolv bibliotek antingen blev dåligt eller nonchalant bemött eller inte fann det hon sökte.

⁴⁶ Chapman, E. L. (2013), ”No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries”, s. 553 ff.

⁴⁷ Chapman, E. L. (2013), ”No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries”, s. 554.

⁴⁸ Chapman, E. L. (2013), ”No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries”, s. 555 f.

⁴⁹ Chapman, E. L. (2013), ”No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries”, s. 547, s. 558.

⁵⁰ Naidoo, J. (2013), ”Over the Rainbow and Under the Radar: Library Services and Programs to LGBTQ Families”.

⁵¹ Naidoo, J. (2013), ”Over the Rainbow and Under the Radar: Library Services and Programs to LGBTQ Families”, s. 35.

⁵² Naidoo, J. (2013), ”Over the Rainbow and Under the Radar: Library Services and Programs to LGBTQ Families”, s. 36.

⁵³ Curry, A. (2005), ”If I ask, will they answer? Evaluating public library reference service to gay and lesbian youth”, s. 72 f.

Barnsyn, bibliotek och läsning

Forskning om barn och läsning råder det inte brist på, men barn i förhållande till bibliotek är inte lika väl utforskat. Det påpekas ofta att flickor och pojkar har olika läsbeteende. I artikeln ”Blurring Gender Lines in Readers’ Advisory for Young Adults” (2014) skriver Beth Brendler att flickor läser mer över huvud taget, och att de gärna läser relationsberättelser där huvudkaraktären kan vara både kvinnlig och manlig. Pojkar däremot vill ha manliga huvudpersoner, och spännande berättelser. I och med den nya (?) sortens berättelser fyllda av både action och relationer, fantasy och romantik, och som ofta har både kvinnliga och manliga hjältar som kämpar ihop har det dock påvisats att läsmönstren något ändrats.⁵⁴ Dessa böcker lockar både flickor och pojkar, vilket motsäger att pojkar inte skulle vilja läsa om relationer och flickor inte vill ha spänning. I *Bilderbokens hemligheter* (2004) har Ulla Rhedin samlat sin forskning om bilderböcker. Där skriver hon bland annat om att bilderboken kan ha djupa eller mörka teman, som vuxna uppfattar som för svåra för små barn.⁵⁵ Men Rhedin menar att det inte kan bli för svårt, utan ifall det blir ”för svårt” kommer barnet helt enkelt att sluta lyssna. Barnet kan förstå en berättelse på ett annat plan än en vuxen, och det öppnar för att bilderböcker kan ta upp existentiella och komplexa frågor. Rhedin skriver att barn ”aldrig förstår att de inte förstår: barn förstår alltid men på sitt eget sätt!”⁵⁶

Åse Hedemark har granskat ett antal biblioteksplaner och pekar i en artikel på att barn i dessa ofta beskrivs som individer under utveckling.⁵⁷ Bibliotekets (i praktiken den vuxna bibliotekspersonalens) roll sägs vara att vägleda barnen till att utvecklas till goda fullvärdiga medborgare. Detta kan sättas i kontrast till att det numer ofta påpekas att barn är ”färdiga” kompetenta individer som kan påverka sin omgivning här och nu. Barn har länge behandlats som ”blivande vuxna” i forskning och verksamhet.⁵⁸ De har jämförts med den vuxna normen, och har ansetts vara i olika utvecklingsfaser, för att slutligen landa i en färdig kompetent vuxen. Först runt 1990 började nya sätt att se på barn lanseras inom forskningen. Barn kunde nu tolkas som aktiva kompetenta varelser här och nu, inte bara i relation till vuxna. I många biblioteksplaner lyfts särskilt bibliotekens samarbete med förskola och skola, vilka ju har en ”naturlig” syn på barn som lärandeobjekt.⁵⁹ Men på många håll nämns också att biblioteken ska uppmuntra och inspirera till läslust och eget skapande, vilket snarare framhåller barnet som kompetent och med makt att själv påverka sina val.

När några barnbibliotekarier själva fick beskriva hur de ville framstå för barn var det som ”en annan sorts vuxen”, som till exempel kunde finnas där att få svar

⁵⁴ Brendler, B.M. (2014), ”Blurring Gender Lines in Readers’ Advisory for Young Adults”, s. 222.

⁵⁵ Rhedin, U. (2004), *Bilderbokens hemligheter*, s. 154–168.

⁵⁶ Rhedin, U. (2004), *Bilderbokens hemligheter*, s. 168.

⁵⁷ Hedemark, Å. (2013), ”Synen på barn och barns literacy – en studie av folkbiblioteksplaner.”, s. 75.

⁵⁸ Hedemark, Å. (2013), ”Synen på barn och barns literacy – en studie av folkbiblioteksplaner.”, s. 71 f.

⁵⁹ Hedemark, Å. (2013), ”Synen på barn och barns literacy – en studie av folkbiblioteksplaner.”, s. 76 f.

från på sådant man inte ville fråga någon annan.⁶⁰ De uttryckte att biblioteket skulle vara en plats dit man får komma som man är, och där läsningen får vara fri och lustfylld. Johansson, som följde bibliotekarierna i ett projekt, nämner flera aspekter som är viktiga i mötet med barn på bibliotek. Barn har ett annorlunda sätt att uttrycka sig och röra sig än vuxna, vilket kan vara problematiskt eftersom både till exempel ämnesord och lokaler ofta är anpassade efter vuxna.⁶¹ Det kan ta längre tid att komma fram till vad ett barn efterfrågar, och tid är som bekant ofta en bristvara. Det kan i många fall vara så att inte ens barnet vet riktigt vad det söker, utan är där på uppdrag från skolan och kanske inte har uppfattat uppgiften riktigt. För att komma tillrätta med ”problemen” i mötet med barn är det inte barnen man ska ändra på utan metoderna. Att anpassa hylluppställningar efter ett förmodat barnperspektiv som att ha böcker om ”myror på nedersta hyllan och fåglar på översta hyllan [...]” kanske kan vara något.⁶² Johansson belyser också ett annat sätt att se på barn som individer stadda i utveckling. Istället för att helt motsätta sig den gamla barnsynen genom att hävda att barn liksom vuxna är kompetenta i nuet, så pekar hon på ett sätt att tänka där alla individer – alltså även vuxna – hela tiden är under utveckling.⁶³

Skiftet mellan den gamla och den så kallade nya barnsynen brukar anges till 1990-talet. Då introducerades ett sätt att se på barn som varande – även benämnt *beings* – och alltså intressanta i nuet.⁶⁴ Detta sattes i motsats till att se på barn enbart ur ett utvecklingsperspektiv – eller som *becomings*. Gunilla Halldén skriver om detta nya paradigm som innebar att man inte bara skulle forska *om* barn, utan *för* och *med* barn.⁶⁵ Barndom kom av forskare att ses som en social konstruktion och inte som ett biologiskt fenomen. Man slog fast att barn inte ska betraktas som något generellt utan måste ses utifrån varje individs kön, etnicitet etcetera. Vidare menade man att barndomen inte är att se på som en transportsträcka till vuxenlivet, barn är viktiga att studera i sig själva istället för i relation till vuxna. Man konstaterade även att barn inte bara är mottagare, utan även medskapare av den egna barnkulturen. Halldén skriver vidare om att när denna ”nya” barnsyn nu varit rådande en längre tid börjar den revideras från olika håll. Nick Lee har till exempel lyft fram idén om att det inte går att se på vuxna som stabila och färdiga, i dagens föränderliga samhälle har den rollen spelat ut. Han menar istället att både barn och vuxna ska betraktas som både *beings* och *becomings*.⁶⁶ Även andra forskare har fört fram teorier där både vuxna och barn ses som både varande viktiga att studera i nuet, och som individer under utveckling. Halldén pratar om ett slags återerövrande av utvecklingsbegreppet, där det menas att barn trots allt måste be-

⁶⁰ Johansson, B. (2010), ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv”, s. 29.

⁶¹ Johansson, B. (2010), ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv”, s. 39–43.

⁶² Johansson, B. (2010), ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv”, s. 42.

⁶³ Johansson, B. (2010), ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv”, s. 38.

⁶⁴ Halldén, G. (2007), ”Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv”, *passim*.

⁶⁵ Halldén, G. (2007), ”Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv”, s. 27.

⁶⁶ Halldén, G. (2007), ”Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv”, s. 34 f.

traktas med ett utvecklingsperspektiv.⁶⁷ Men det är viktigt att se att utveckling är något som måste diskuteras utifrån de sociala och kulturella praktiker barnet befinner sig i.

Barn, genus och normer

Forskning om barn och genus, eller problematiseringar av hur flickor respektive pojkar förväntas uppföra sig och hur barn utvecklas till kvinnor och män har kommit de senaste 15 åren ungefär. Ylva Elvin-Nowak pekar i boken *Att göra kön [...]* från 2003 på två sätt att se på hur flickor och pojkar blir kvinnor och män. Det ena är den psykoanalytiska inriktningen som menar att det finns en väsensskild skillnad mellan pojkar och flickor, och det är viktigt att se till att de får utlopp för de naturliga egenskaper (t.ex. att flickor vill vara prinsessor och pojkar behöver slåss) som gör att de blir riktiga män och kvinnor i framtiden. Det andra är den könsteoretiska inriktningen, som menar att bli kvinna eller man är något som flickor och pojkar lär sig genom att de får reaktioner på sitt beteende, uppmuntrande om de gör ”rätt” och negativa om de gör ”fel”.⁶⁸ I *Genuspedagogik [...]* från 2003 skriver Kajsa Svaleryd att normer och förväntningar på de två könen förankras kollektivt i till exempel skolan (s. 15). Flickor ska vara snälla och hjälpsamma medan pojkar ska vara aktiva och dominerande, dessa uppfattningar är i stort sett styrda av sociala och kulturella förväntningar på hur man ska uppföra sig beroende på kön.⁶⁹ Svaleryd påpekar att för att kunna ta tag i vardagliga praktiker som reproducerar stereotypa könsroller är det ändå viktigt att först lyfta fram och tydliggöra de genusstrukturer som finns.⁷⁰ Konkreta förslag hon ger är till exempel att räkna bilder och uppmärksamma hur representationer av manligt och kvinnligt ter sig i bland annat läroböcker, på allmänna anslagstavlor, tv-program och så vidare. Vidare att uppmärksamma vilket tonfall och vilket ordval man använder till pojkar respektive till flickor. Som exempel på diskussioner att ha med barn och unga ges ”hur ser en hjälte ut”, ”hur är det att bli pappa”, ”kan pojkar och flickor göra samma saker?”.⁷¹

Lena Kåreland och Agneta Lindh-Munther har studerat genus i barnlitteraturen. De skriver att forskning visar att barn påverkas av sociala mönster och genusmönster de möter i böcker.⁷² Hur manligt och kvinnligt presenteras i barnböcker är alltså av vikt. De har gått igenom böcker som används i förskolan och konstaterar

⁶⁷ Halldén, G. (2007), ”Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv”, s. 38 f.

⁶⁸ Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2003), *Att göra kön: om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*, s. 100ff.

⁶⁹ Svaleryd, K. (2003), *Genuspedagogik: en tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*, s. 15 f.

⁷⁰ Svaleryd, K. (2003), *Genuspedagogik: en tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*, s. 14.

⁷¹ Svaleryd, K. (2008), exemplet är tagna ur del två i boken *Genuspedagogik [...]* ”Handlingsbok för genuspedagogiskt arbete”, s.77–137.

⁷² Kåreland, L. & Lindh-Munther, A. (2005), ”(S)könlitteratur i förskolan”, s. 126

bland annat att det är klart mest manliga huvudroller.⁷³ Barnen i böckerna uppvisar oftast könsstereotypa mönster med utåtagerande pojkar och passiva flickor, men även normbrytande barn skildras. I böcker med omvårdande pojkar och aktiva flickor är alltså de vuxna däremot över lag alltid könsstereotypt skildrade. Författarna påpekar dock att det självklart inte bara är litteraturen barnen möter i förskolan som påverkar dem, utan även pedagogernas förhållningssätt till litteraturen, och pedagogiken i övrigt spelar roll för vilka genusmönster som återskapas.⁷⁴ Det är i Kårelands och Lind-Munthers undersökning från 2005 emellertid inte särskilt vanligt att pedagogerna reflekterar över genus i vidare bemärkelse.⁷⁵

I första kapitlet i boken *Normkritisk pedagogik* skriver Janne Bromseth om heteronormativitet i skolan, och olika förändringsstrategier i arbetet med att ifrågasätta normer.⁷⁶ Forskning har visat att skolan återskapar heteronormen i allt från styrdokument till undervisning.⁷⁷ Förutom kön och sexualitet spelar klass, ras, etnicitet, ålder och funktionsförmåga stor roll för att definiera det som är ”normalt”. När man tar upp exempel med ”vanliga” familjer består de i princip alltid av ett vitt heterosexuellt medelklasspar med barn. Andra livsnarrativ framställs endast ihop med någon slags förklaring, och i de bättre fallen som något som också är värt att tolereras. Om man i skolan vill förändra den sortens förtryck som följer av att vissa sätt att vara på premieras, kan man göra på olika sätt.⁷⁸ Bromseth lyfter vad hon menar är sämre och bättre sätt. Toleranspedagogik syftar till att öka kunskap och förståelse för ”den Andra”, men leder oftast till att markera att ”den Andra” är avvikande. Frigörande pedagogik fokuserar mer på hur förtrycket skapas genom till exempel sociala och ekonomiska strukturer, men här riskerar ”den Andra” att göras till offer. Med queer pedagogik erbjuds olika sätt att förstå sexualitet och samhälle, genom att utan vidare kommentarer låta alternativa narrativ ta plats bredvid de hegemoniska. Denna pedagogik menar Bromseth kan utmana rådande normer på allvar. Hon skriver vidare att en normkritisk pedagogik ständigt måste uppmärksamma vem som görs till norm, och vad det innebär.⁷⁹ Man måste också vara beredd på de krockar som kan uppstå när något som ansetts vara den normala världsbilden utmanas med andra tolkningar, det kan uppfattas som mycket provocerande. För en pedagog är det viktigt att reflektera över vilka normer som denne själv är med och skapar. Bromseth tar upp ett exempel där lärare jobbat med detta,

⁷³ Kåreland, L. & Lindh-Munther, A. (2005), ”(S)könlitteratur i förskolan”, s. 122.

⁷⁴ Kåreland, L. & Lindh-Munther, A. (2005), ”(S)könlitteratur i förskolan”, s. 150 ff.

⁷⁵ Kåreland, L. & Lindh-Munther, A. (2005), ”Förskolan som litterär miljö”, s.103.

⁷⁶ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”.

⁷⁷ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 27–32.

⁷⁸ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 33–40.

⁷⁹ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 41–44.

och där till exempel matematikproblem kan handla om ett manligt par som köper hus, eller författarporträtt talar om en heterosexuell författare.

Jag kommer att diskutera delar ur *Normkritisk pedagogik* mer i teoriavsnittet längre fram.

Sammanfattning

Det är tydligt att åtminstone svensk forskning har skiftat fokus på senare år, från *genusperspektiv* där det främst handlar om manligt/kvinnligt, till mer av *normkritik* där ett vidare perspektiv tas genom att granska normer som heteronormen, familjenormen och genusnormer i vidare bemärkelse än manligt/kvinnligt. En annan utveckling jag skönjer är att biblioteks- och skolpersonalen som medverkar i de senare publikationerna är mer villiga att vara med och påverka sina besökare och elever i en viss (normkritisk?) riktning, medan de intervjuade i tidigare publikationer var mer skeptiska till eller omedvetna om sin möjlighet att påverka barn till ett annat genusperspektiv än rådande.

Mycket av forskningen om bibliotek och hbtq fokuserar på tillgången till material med hbtq-tema, och hur materialet är placerat och organiserat i hyllor och kataloger. Det skrivs även i viss mån om personalens attityder till huruvida det görs lagom mycket för att tillfredsställa hbtq-personers behov av information. Det förs också viss diskussion kring om bibliotek ska ta hänsyn till kritiker som tycker att hbtq-material inte ska vara helt öppet exponerat, eller om det är ett stolt ställningstagande för att synliggöra allas rättigheter som är att förespråka.

Vad som saknas i de flesta studier är barns egna perspektiv på biblioteket, samt både unga och vuxna biblioteksbesökares perspektiv på hbtq-arbete och tillgång till hbtq-material. Både besökare som identifierar sig som hbtq och andra besökare vore värdefullt att studera. Tyvärr kommer inte heller jag i min studie att intervjua eller observera biblioteksbesökare. Min uppsats kommer att placera sig bland studier med normkritisk prägel, där intervjuer med personalen om deras attityder till hbtq-arbete kommer att analyseras normkritiskt.

Teori och metod

Teori

Uppsatsen har ett queerteoretiskt och normkritiskt perspektiv. Queerteori är användbar i den sortens studie jag gör, och har använts i flera liknande undersökningar. Den används ofta för att kunna utmana heteronormativitetens kontroll över samhälleliga institutioner, samt dekonstruera gränsdragningarna mellan normal och avvikande.⁸⁰ Med ett normkritiskt perspektiv vidgas begreppet norm till att innefatta andra normer än heteronormen. Inom pedagogiska kretsar talar man vidare om normkritisk pedagogik, med vilken normer inom utbildningsväsendet utmanas. Nedan ger jag en beskrivning av queerteori och normkritisk pedagogik. Det är sedan delar av dessa perspektiv jag använder i analysen av mitt material.

Queerteori

Fokus i queerteoretiska studier ligger på att lyfta fram de ”osynliga” mönster som gör att heterosexualitet betraktas som det normala, och alla andra sexualiteter som avvikande. Inom queeteorin betraktas sexualitet och könsidentitet som konstruerade genom historisk, kulturell, social och geografisk påverkan.⁸¹ Man kan alltså ur ett queerteoretiskt perspektiv granska samhälle och kultur med utgångspunkten att identiteter och värderingar är socialt konstruerade.⁸² Det blir möjligt att ifrågasätta det som annars anses som normalt och därför inte har ifrågasatts förr.⁸³

Queerteori är en ung teori, runt 1990 kan sägas vara startpunkten för teorin som ”egen gren”. Feministisk forskning, lesbiska- och gaystudier, socialkonstruktivism och queeraktivism har alla bidragit till utvecklingen av queerteori.⁸⁴ Queeteorin är inte en enhetlig teoribildning utan kan ses som ett antal olika perspektiv på sexualitet, kultur, samhälle och identitet.⁸⁵ Ibland ser man dem kallas för queerteorier, men jag väljer som de flesta ändå gör att skriva queerteori. Gemensamt är

⁸⁰ Berg, M. & Wickman, J. (2010), *Queer*, s. 33.

⁸¹ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 51 ff.; Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 63.

⁸² *Nationalencyklopedin*, webbversionen, uppslagsord: queerteori [2015-06-10].

⁸³ Berg, M. & Wickman, J. (2010), *Queer*, s. 31.

⁸⁴ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, kapitel 2; Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, kapitel 1.

⁸⁵ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 37; s. 51.

att de olika perspektiven är kritiska till det heteronormativa systemet, det vill säga att heterosexualitet ses som något naturligt och allomfattande och därför styr synen på hur vi ska leva våra liv.⁸⁶ Heteronormativiteten bygger på våra föreställningar om, och synen på, både sexualitet och genus. För att veta om någon är sexuellt attraherad av motsatt kön (heterosexuell) måste vi veta om personerna i fråga är av manligt eller kvinnligt kön, alltså är genusbeteende lika viktigt som sexuellt beteende.⁸⁷ Men för att komma ifrån föreställningen om att det skulle vara den enskilda människans sexuella handlingar som är det intressanta talar forskarna om heteronormativitet snarare än om heterosexualitet, detta för att betona att det som i första hand undersöks är själva normsystemet.⁸⁸

En viktig person för queerteorin är Judith Butler, hon tog avstamp i feministisk teori, språkfilosofi och poststrukturalism, och utvecklade en begreppsapparat som har satt tydliga spår i queerteorin.⁸⁹ Jag kommer här bara kort nämna några drag eftersom det är ganska snårigt, men det skulle kännas fel att utelämna hennes tankar helt. Enligt Butler är genus och könsidentitet inte något vi *är*, utan något vi *gör*; en performativ handling, som genom ständig upprepning återskapas om och om igen. Det finns ingen inneboende identitet, utan genom att språkligt fastslå till exempel att ”ni är nu man och hustru” eller ”det blev en flicka” så görs hela skillnaden som sedan kommer att efterlevas i och med att den också kommer att upprepas. För att vi som individer ska förefalla begripliga för oss själva och andra, måste vi inta en subjektsposition där kopplingen mellan kön, genus och sexualitet stämmer. Hur den kopplingen ser ut är styrt av en rad kulturella och sociala regler.

Fanny Ambjörnsson skriver att queerteorin till stor del bygger på poststrukturalistisk teoribildning, inom vilken det anses att språket är med och skapar vår bild av verkligheten. Vi vet till exempel att det finns heterosexuella eftersom det också finns homosexuella, eller att det finns vuxna eftersom det också finns barn.⁹⁰ Språket blir en maktfaktor där den starke definierar den svage (den heterosexuelle bestämmer vad en homosexuell är och den vuxne bestämmer vad ett barn är), och därmed bygger språket också vår identitet. Det innebär också att identitet är något instabilt, som varierar och kan förändras genom kulturell, historisk eller social påverkan.⁹¹ Den makt språket har över vår identitet blir tydligare när man pratar om normalitet, vilket är ett viktigt begrepp inom queerteorin.⁹² Den som anses normal har ett visst maktövertag mot den som anses som avvikande, men samtidigt är de beroende av varandra, för utan en avvikare skulle ingen vara normal. Men det är inte bara genom att prata om vad som är normalt det skapas en norm. Det är snarare när man hela tiden implicit tar vissa saker för givna som språket blir en för-

⁸⁶ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 27; s. 52.

⁸⁷ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 59.

⁸⁸ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 52.

⁸⁹ Berg, M. & Wickman, J. (2010), *Queer*, s. 45 ff.; Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 136 ff.

⁹⁰ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 44 ff.

⁹¹ Berg, M. & Wickman, J. (2010), *Queer*, s. 23.

⁹² Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 47 f.

tryckande maktfaktor. När gynekologen tar för givet att du som kvinna lever med en man, eller om läraren i skolan tar för givet att eleven har en mamma och en pappa.

Tiina Rosenberg pekar på två bärande principer för heteronormativiteten.⁹³

1. Uteslutningen av avvikelser ur normen med uppdelning i kategorierna vi – de.
2. Assimileringen genom införlivandet av avvikelser i normen.⁹⁴

Den första principen handlar just om uppdelningen i det normala och det avvikande. Det heterosexuella sättet att leva är det normala och naturliga och alla andra sätt är avvikande och kan ifrågasättas. Heteronormen ifrågasätts inte eftersom den är ”naturlig”. Och medan skillnader mellan gruppen som är ”vi” och gruppen som är ”de” understryks, framhävs inga likheter dem emellan. Inte heller skillnader inom respektive grupp spelar någon stor roll. Den andra principen handlar om att bjuda in det avvikande i heteronormens sfär. Där får de delta på samma villkor som den dominerande gruppen. Problemet blir att maktobalansen består eftersom villkoren är oifrågasatt heteronormativa. De avvikande är nu införlivade i en gemenskap där de trots allt inte kan känna sig hemma. Eftersom de deltar på ”lika villkor” innebär det att de antingen behöver ändra på sig för att passa in i heteronormen, eller förpassas till marginalen som avvikare. Det rör sig enligt Rosenberg om ”ett förment erkännande där [...] den avvikande inte omtalas” utan istället osynliggörs och förlorar sin egenart.⁹⁵

Begreppen heterosexuell och homosexuell stammar båda från mitten av 1800-talet, då de användes för att beskriva pervers sexuell dragning till personer av motsatt respektive samma kön.⁹⁶ Det handlade alltså i båda fallen om avvikande sexuellt beteende. Detta kom som kanske bekant senare att ändras, heterosexualitet blev beteckningen för det normala och friska beteendet, medan homosexualitet klassades som ett sjukdomstillstånd. I Sverige idag klassas hbtq-personer varken som sjuka eller kriminella och de diskriminerande lagarna är borttagna, det är tillåtet att både adoptera och gifta sig. Att lagarna är ändrade så att skillnader inte finns i teorin, innebär ändå inte att skillnaderna är borta i praktiken.⁹⁷ Heteronormen verkar så att alla andra sätt att till exempel bilda familj på än ”mamma, pappa, barn” fortfarande ses som avvikande och onaturligt. Och det är kanske just när det kommer till reproduktion som känslorna tar över som mest, att skaffa barn är plötsligt inte vars och ens eget ansvar. Många homosexuella har till exempel vittnat om att de känt sig negativt särbehandlade när de ansökt om adoption, detta trots att den svenska lagen numer säger att en heterosexuell relation inte längre är ett krav. Heteronormen är starkt inpräntad idag, men om den uppmärksammas och

⁹³ Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 100–103.

⁹⁴ Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 102.

⁹⁵ Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 102.

⁹⁶ Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 89.

⁹⁷ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 61.

synliggörs nu så kanske en del nu förgivettagna associationer kan ändras för kommande generationer.

Det ska poängteras att queerteorin inte eftersträvar att homosexualitet (eller andra sexuella läggningar eller könsidentiteter) ska pekats ut som en avgränsad social minoritet, men inte heller finns det en strävan att det ska normaliseras.⁹⁸ Strävan är istället att utmana hela diskursen som kretsar kring uppdelningar över huvudet taget.

Normkritisk pedagogik

Om man vill förändra den sortens förtryck som följer av att vissa sätt att vara på premieras, finns det olika strategier. Janne Bromseth med flera skriver i boken *Normkritisk pedagogik* om olika perspektiv på en pedagogik där normer kritiskt ifrågasätts. De frågar sig till exempel om det går att förändra heteronormativiteten i skolan utan att tala om homosexuella som grupp, eller om förändringsarbete som återskapar traditionella maktordningar ändå kan vara bra.⁹⁹ Bromseth lyfter i kapitlet ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik” vad hon menar är sämre och bättre sätt.

Toleranspedagogik syftar till att öka kunskapen om och skapa förståelse för ”den Andra”.¹⁰⁰ ”Den Andra” betecknar, som ovan nämnt, den som blir förtryckt på grund av kön, sexualitet, etnicitet eller annat.¹⁰¹ Man undervisar om förtryckta grupper under till exempel en temavecka. Den här typen av pedagogik leder enligt Bromseth oftast till att stereotypisera en grupp och markerar att den Andra är avvikande. Frigörande pedagogik fokuserar mer på hur förtrycket skapas genom till exempel sociala och ekonomiska strukturer.¹⁰² Man synliggör de maktstrukturer som gör att den hegemoniska berättelsen tas för sanning. Men frigörande pedagogik riskerar enligt Bromseth att göra den Andra till ett offer utan makt. Med en queerpedagogisk ansats erbjuds olika sätt att förstå sexualitet och samhälle på lika villkor, genom att naturligt låta alternativa narrativ ta plats bredvid de hegemoniska.¹⁰³ Det bör dock kombineras med att diskutera hur berättelser tolkas, med utgångspunkt i normkritik. Denna pedagogik menar Bromseth kan utmana rådande normer på allvar. Hon skriver vidare att en normkritisk pedagogik ständigt måste uppmärksamma vem som görs till norm, och vad det innebär.¹⁰⁴ Det kan gälla dels

⁹⁸ Berg, M. & Wickman, J. (2010), *Queer*, s. 21.

⁹⁹ *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring* (2010), red: Bromseth, J. & Darj, F., s. 11.

¹⁰⁰ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 35 ff.

¹⁰¹ Jag kommer fortsättningsvis att skriva begreppet utan citationstecken.

¹⁰² Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 38 f.

¹⁰³ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 39.

¹⁰⁴ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 41–44.

för pedagogerna själva att bli medvetna om vad de förmedlar genom sin egen bakgrund och identitet. Dels gäller det att i alla till synes obetydliga sammanhang fundera över vilken bild som förmedlas, till exempel i matteexemplet där ett par ska köpa hus. Istället för att kalla paret för Per och Anna kanske de kan heta Per och Ali.

Bromseth skriver att det handlar om att utmana och förändra de ramar inom vilka vi tillåts tänka, känna och agera.¹⁰⁵ Vi kan inte bara acceptera den Andra utan att också problematisera vår egen roll. Förändringarna måste vara strukturella och verka både på individuell och kollektiv nivå.

Mitt teoretiska perspektiv

Både det queerteoretiska och det normkritiska perspektivet har fokus på att synliggöra och i förlängningen förändra vedertagna normer som till exempel heteronormen. Perspektiven utgår också ifrån att identitet, normer och värderingar är skapade genom social, historisk, geografisk och kulturell påverkan. De kan alltså förändras, och jag är som sagt intresserad av hur folkbiblioteket som institution är delaktigt i att identiteter, normer och värderingar återskapas eller förändras.

Jag kommer att använda queerteorin för att granska vilka strukturer som ligger bakom bibliotekariernas uttalanden och arbetssätt. Det innebär att jag studerar hur de använder språket, vilka berättelser och bilder de förmedlar och hur de organiserar bibliotekets medier. Jag kan med hjälp av det studera om folkbiblioteket är med och återskapar traditionella könsidentiteter, eller om biblioteket kan verka så att heteronormen bryts. Finns det möjlighet att skapa förutsättningar för barn och unga att ha alternativa identiteter på lika villkor? Det queerteoretiska perspektivet blandas i min analys med ett normkritiskt perspektiv. Detta görs för att kunna studera fler normer än heteronormen, såsom ålder och etnicitet.

Jag kommer även att analysera den förändring i arbetssätt som bibliotekarierna beskriver har skett, med hjälp av Bromseths text om förändringsstrategier. Har man förändrat verksamheten med normkritiskt fokus, så att man tagit bort delar av, och förändrat i, det som fanns? Är deras arbetssätt nu präglad av att allas narrativ ges plats på lika villkor? Eller har man bara lagt till lite nytt, sida vid sida med de rådande normerna, så att den Andra nu snarare lyfts fram som någon som också ska tolereras? Bromseth skriver ju om och för pedagoger, men jag menar att det går bra att applicera på bibliotekspersonal, eller andra personer som jobbar med människor. På biblioteket jobbar de mycket med möten med barn och är ett slags förmedlare av kunskap.

¹⁰⁵ Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 49 f.

Metod

Metoden för min undersökning är så kallade kvalitativa intervjuer. Det är en vanlig metod i liknande studier där det som är av intresse är hur de intervjuade ser på verkligheten eller ett fenomen. Ett alternativ hade varit att observera hur bibliotekspersonalen arbetar, men nu var det deras egna tankar, reflektioner och åsikter jag ville åt och då är intervjuer mer lämpade.¹⁰⁶ Att genomföra både intervjuer och observationer hade givetvis varit intressant, men tidsramen och omfånget på denna studie tillåter inte det.

Jag skulle ha kunnat utföra en studie där fokus på besökarna ingick, genom observationer, intervjuer eller enkätfrågor. Jag var dock intresserad av personalens tankar, och att studera både personalen och besökarna hade blivit för stort för denna uppsats.

Intervju som metod

Kvalitativa intervjuer handlar som sagt om att försöka få förståelse för hur en eller ett antal personer tänker och känner och vilka erfarenheter de har av en situation, ett fenomen eller dylikt.¹⁰⁷ En kvantitativ studie å sin sida handlar om att kunna presentera ett mätbart resultat av något slag, det kan också ske genom intervjuer, eller mer vanligt kanske med enkäter, men även andra sätt finns.¹⁰⁸ Där en kvantitativ studie med ett stort antal medverkande kan ge ett resultat som går att säkerställa statistiskt och kan ses som universellt, kan en kvalitativ studie där forskaren tolkar några få intervjuades svar synliggöra mönster eller ge en djupare förståelse av något.¹⁰⁹

Ett antal saker finns att tänka på och förhålla sig till när man gör en intervjustudie. Några saker anses av de flesta forskare som självklara och några råder det delade meningar om. En sak som de flesta är eniga om är att man bör behandla de svarandes utsagor konfidentiellt, det vill säga att man i rapporten eller uppsatsen eller liknande inte skriver ut några namn och försöker att på andra sätt behandla svaren diskret.¹¹⁰ Som intervjuare ska man också tänka på att man har tystnadsplikt, även om den inte är strikt lagstadgad. Det kan vara extra viktigt att tänka på om de intervjuade är kollegor som känner varandra, eller barn. Intervjuaren får alltså inte föra vidare till föräldrarna vad barnet sagt, eller berätta för en person om denne frågar vad hans kollega svarade på en viss fråga. De intervjuade bör även informeras om att de när som helst under intervjun får ångra sig och dra sig ur.

Förutom att informera om vad intervjun i stort ska handla om och att medverkan är frivillig, menar vissa att den intervjuade bör informeras om vilka frågor

¹⁰⁶ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 33; s. 53.

¹⁰⁷ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 43 f.

¹⁰⁸ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 25 ff.

¹⁰⁹ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 31 ff.

¹¹⁰ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 61 f.

som kommer att ställas, vad det exakta syftet med studien är, hur resultatet kommer att spridas, vilka för- och nackdelar intervjun kan medföra för informanten samt att denne ska få läsa och godkänna resultatet efteråt.¹¹¹ Dessa punkter råder det delade meningar om. Jan Trost menar till exempel att man inte ska informera om eventuella för- eller nackdelar intervjun kan medföra eftersom man dels kan riskera att skrämna informanten och dels inte alls kan veta hur intervjun kommer att påverka den intervjuade. Inte heller kan man på förhand veta hur en studie kommer att spridas. Angående om de intervjuade ska få godkänna tolkningen av deras svar menar Trost att det inte ska behövas. Det är ju forskaren som ska göra tolkningarna, och det är även forskaren som äger materialet efter genomförd intervju.¹¹²

Vid kvalitativa intervjuer är det inte formulär med ja- och nej-frågor som används. Men hur noggranna intervjuguider som bör användas är nog en smaksak, och kan till exempel bero på hur van intervjuaren är. Trost rekommenderar att endast ha några få större frågeområden nedskrivna, en van intervjuare kan sedan finna rätt frågor under intervjun.¹¹³ Man bör hur som helst vara beredd på att ställa följdfrågor när det lämpar sig, och kunna hoppa fram och tillbaka mellan frågorna.

Om man ämnar spela in intervjun ska självklart samtycke inhämtas från den intervjuade.¹¹⁴ Det kan också vara bra att tänka på att den intervjuade kan känna sig hämmad av att bli inspelad. När intervjuerna sedan ska skrivas ut får man ta ställning till hur noga det ska göras. Om det inte är en rent lingvistisk uppsats kanske det inte är nödvändigt att skriva ut talspråkliga upprepningar, hummanden och utfyllnadsord som typ och liksom. Det kanske räcker med att man skriver ut vissa delar av intervjun, risken kan dock vara att man missar något som inte verkade intressant från början.¹¹⁵ När man sedan vill använda citat från intervjuerna så är däremot de flesta forskare överens om att man bör göra om talspråket till skriftspråk, eftersom det annars kan få den intervjuade att låta dum.¹¹⁶

Nedan beskriver jag hur jag har gått tillväga med just mina intervjuer.

Urval

Eftersom föreliggande uppsats är en kvalitativ studie så är inte urvalskriterierna baserade på statistisk eller universell grund. De är istället baserade på mitt ämnesområde: hbtq-arbete på barnbibliotek. Jag har valt ett folkbibliotek som är hbt-certifierat eftersom det bör borga för att de arbetar med något slags hbtq-fokus. Det bör även betyda att de har tänkt igenom det arbetet, och därför kan ha något att säga om det. På biblioteket har jag valt att intervjua personal som har anknytning

¹¹¹ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 125 f.

¹¹² Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 112; s.127.

¹¹³ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 71 f.

¹¹⁴ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 74.

¹¹⁵ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 149 f.

¹¹⁶ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 129; s. 156 f.

till barnavdelningen eftersom det jag vill undersöka är hur de arbetar på ett biblioteks barnavdelning. Jag har endast ett bibliotek med i undersökningen eftersom jag önskar diskutera personalens arbetssätt grundligt och jag tror att resultatet skulle upplevas som splittrat om jag hade intervjuat enstaka informanter på ett större antal bibliotek.

När jag bad om medverkande till studien angav jag att de svarande helst skulle ha någon koppling till barnavdelningen och/eller varit involverade i processen att bli hbt-certifierade. Risker finns att det kan ha uppstått ett bortfall på grund av att man inte ansåg sig ha tillräcklig koppling till barnavdelningen, certifieringsprocessen eller inte jobbat tillräckligt länge på arbetsplatsen eller liknande. Det är tyvärr svårt för mig att göra någonting åt det, och jag har inte i efterhand gått tillbaka och bitt om fler medverkande. Det finns också en möjlighet att de som anmält sig till min studie är de som är extra intresserade av, och positivt inställda till ämnet och därför mest benägna att ställa upp. Eftersom jag inte ska dra några generaliserande slutsatser om hela arbetsgruppen så är det inte ett problem för studien.

Tillvägagångssätt

Den första kontakten togs med bibliotekschefen via ett kort e-postmeddelande. Jag hade tidigare besökt bibliotekets barnavdelning och pratat lite löst med några i personalen om att jag planerade att skriva min uppsats om hbtq-arbete på barnbibliotek och sagt att jag gärna ville genomföra intervjuer. Bibliotekschefen bjöd in mig att muntligt presentera min studie på ett personalmöte och där bad jag också om frivilliga. De ombads att e-posta sitt intresse till mig, och jag lämnade min e-postadress i ett gemensamt personalutrymme. Sju personer anmälde sitt intresse för att delta, men på grund av semestertider blev det endast möjligt att genomföra intervjuer med fem av dem. Tidpunkt för varje intervju bestämdes sedan via e-post mellan mig och respektive anmäld.

Jag hade en intervjuguide med runt 25 öppna frågor indelade i sex områden.¹¹⁷ Denna guide såg likadan ut för alla, den behövde dock inte följas i rak ordning utan kunde varieras beroende på vilka svar jag fick, och följdfrågor som inte var nedskrivna kunde också ställas. Dessutom hade jag gjort en någorlunda prioriteringsordning ifall jag inte skulle hinna ställa alla frågor. Detta medför att jag inte har ställt exakt samma frågor till alla intervjuade, men jag har ställt frågor från varje område. Jag skickade frågorna till varje informant via e-post några timmar innan intervjuerna så att de skulle ha sett frågorna och veta ungefär hur intervjun skulle förlöpa, och kanske därmed känna sig lite mer avslappnade. Jag valde dock medvetet att skicka frågorna ganska nära in på intervjun. Detta för att de inte skulle ha alltför lång tid på sig att fundera igenom ett färdigt svar, eller prata med varandra så att alla svar blev för lika varandra.

¹¹⁷ Intervjufrågorna finns bifogade i Bilaga 1.

Intervjuerna har genomförts enskilt, och platsen för intervjuerna var de svarandes arbetsrum i de fall de hade ett enskilt arbetsrum, och i annat fall ett matrum på arbetsplatsen. Det var tids- och lokalmässigt det enklaste sättet att välja plats, och eftersom intervjuerna rör deras arbete så kändes det naturligt att förlägga dem till arbetsplatsen. Jag har spelat in intervjuerna med mobiltelefonen som ljudupptagare, och givetvis inhämtat tillåtelse till det från dem jag intervjuat. Ljudinspelningarna har jag sedan transkriberat ordagrant, men jag har uteslutit enstaka uppreningar och hummanden, samt sådant prat som inte är själva intervjun.

En av informanterna skickade ett e-postmeddelande till mig efter intervjun med några kompletterande reflektioner som hen menade att hen hade glömt ta upp under intervjun. Från en annan av informanterna var jag själv tvungen att be om en kompletterande uppgift jag missat att fråga om. Dessa e-postmeddelanden behandlar jag som en del av intervjuerna, men jag kommer ändå att ange dem som separata källor för tydlighetens skull.

Etiska aspekter

Jag har informerat dem som anmält sitt intresse om att de medverkar frivilligt och när som helst innan eller under intervjun kan välja att dra sig ur. Jag har också informerat dem om att jag inte kommer att använda deras namn, samt att jag kommer att anonymisera dem och deras svar så långt jag kan i min uppsats. Jag kommer inte heller att skriva ut vilket bibliotek som avses eller vilket kön de medverkande har. Jag har dock också informerat dem om att jag måste reservera mig för att särskilt insatta personer kan komma att känna igen bibliotek eller personal utefter vissa beskrivningar, även om jag ska försöka undvika det.

Intervjuerna har genomförts enskilt och avskilt för att undvika att andra ska störa eller höra vad som sägs. Jag har inte heller berättat vilka av deras kollegor som har ställt upp. Däremot är det möjligt och kanske till och med troligt att de sinsemellan ändå vet vilka som har ställt upp, delvis eftersom intervjuerna har genomförts på deras arbetsplats och delvis eftersom de ju arbetar ihop. Det är dock ingen av de medverkande som har önskat att intervjun skulle hållas någon annanstans för att om möjligt undvika detta.

Eftersom alla intervjuade personer arbetar på samma arbetsplats finns det också en del andra aspekter jag måste ha i åtanke. Det kan tänkas att de svarande inte har velat ta upp negativa aspekter av det jag har frågat dem om. Dels på grund av att de inte vill framstå som negativa inför kolleger och chefer, dels på grund av att de inte vill framställa någon kollega i negativ dager. En annan konsekvens av att mina informanter är kollegor är att jag vill försöka hålla dem så anonymiserade som möjligt i min analys, så att de sinsemellan inte helt lätt kan identifiera varandra. Inte för att min studie tar upp särskilt känsliga ämnen, utan för att det alltid är svårt att på förhand förutse de möjliga konsekvenser en intervjustudie kan få.

Källmaterial

Det är intervjuerna med mina fem informanter som utgör huvudmaterialet för min analys i nästa kapitel. Intervjuerna varierade i längd, från knappt en halvtimme till knappt en timme. Jag har transkriberat dem ordagrant med uteslutning av vissa upprepningar och hummanden. Det är främst transkriptionerna som sedan varit grunden för min analys, men jag har vid osäkerhet om hur jag ska tolka något gått tillbaka och lyssnat igen. Jag har också lyssnat på inspelningen när jag har velat använda ett citat, för att säkerställa att citatet blir rätt. Jag har förutom intervjuerna fått tillgång till den handlingsplan för hbtq-arbete som upprättades på biblioteket i fråga i samband med hbt-certifieringen. Denna består av sju punkter och utgör också en källa för min analys.

Analys

Här nedan följer presentationen av min undersökning. Resultaten av intervjuerna jag har genomfört analyseras ur ett queerteoretiskt och normkritiskt perspektiv samt jämförs med tidigare studier på området. Jag har med utgångspunkt i mitt insamlade material delat in analysen i fyra områden. Detta dels för att göra resultatet lättare att läsa och dels för att ringa in områden som går att koppla till mina frågeställningar. De fyra områdena har varsin rubrik nedan och är: Hbtq-arbetet; Målgruppens ålder; Normer och värderingar samt; Förändringsarbetet.

I uppsatsens sista del för jag sedan en fördjupad diskussion om slutsatserna, för att till sist sammanfatta hela studien. Allra först ger jag här en kort bakgrundsbeskrivning av biblioteket och informanterna.

Bakgrund

Jag har genomfört intervjuer med bibliotekspersonal från ett folkbibliotek beläget i ett storstadsområde. Eftersom jag har valt att inte ange bibliotekets eller informanternas namn kan informationen om studiens objekt kännas knapphändig. Jag har dock försökt att förmedla de viktiga variabler som behövs för att visa att undersökningen är ordentligt grundad. Biblioteket har runt en halv miljon besökare om året och ligger i anslutning till ett köpcentrum.¹¹⁸ Lokalerna är utformade så att de olika avdelningarna är relativt väl avgränsade från varandra, och då avser jag främst barnavdelningen och vuxenavdelningen. Av de sju personer som anmälde sitt intresse för att medverka i min studie, blev det på grund av att det var semestertider bara möjligt att intervjua fem. Intervjuerna genomfördes 24 juni och 1 juli 2015. De intervjuade är fem bibliotekarier som alla i olika hög grad har anknytning till barnavdelningen, och fyra av dem var dessutom med i arbetsgruppen som ledde processen med hbt-certifieringen och var med och tog fram bibliotekets riktlinjer för det fortsatta hbtq-arbetet. Fyra av bibliotekarierna har sin huvudsakliga informationstjänstgöring på barnavdelningen samt tar emot barngrupper, medan en främst arbetar med vuxenverksamhet, men som sagt även med barnverksamhet. Biblioteket har en policy att all personal tjänstgör i informationsdiskarna både på barnavdelningen och vuxenavdelningen, samt i receptionen. Informanterna är av

¹¹⁸ Referenser till bibliotekets webbplats finns i uppsatsförfattarens ägo.

olika kön, men jag kommer nedan att använda pronomenet hen för dem alla, för att behandla uppgifterna de lämnar så anonymt som möjligt. De har mellan ca 1 och 30 års yrkeserfarenhet och är mellan ca 30 och 55 år gamla. Jag kommer dock inte att uppge deras respektive ålder eller arbetsuppgifter av ovan angivna anledning. De variablerna är inte heller av betydelse för analysen av materialet enligt min bedömning.

De fem informanterna kallar jag helt enkelt för Bibliotekarie A, B, C, D respektive E. När jag citerar ur materialet omvandlar jag talspråket till skriftspråk. Det innebär att jag har tagit bort hummanden och stakningar, samt en del upprepningar. Detta för att underlätta läsningen och flytta fokus från form till innehåll. Det görs dock endast i den mån innebörden i uttalandet kan bibehållas. Intervjuerna med Bibliotekarie A, B och C hölls 2015-06-24 och med D och E 2015-07-01, med detta sagt kommer jag inte att ange datum i citatens referenser nedan.

Hbtq-arbetet

Alla fem bibliotekarier jag har intervjuat tycker att det är bra att biblioteket har börjat arbeta mer med hbtq-fokus. Detta är i och för sig inte så förvånande eftersom man kan tänka sig att de som anmälde sig till min studie är positivt inställda till både studien och hbtq-arbetet. Fyra av de fem personerna deltog dessutom i arbetsgruppen inför hbt-certifieringen. Arbetsgruppen bestod av sex till åtta personer, vilka hade i uppdrag dels att gå igenom befintliga styrdokument och skriva en handlingsplan för det fortsatta hbtq-arbetet på biblioteket, dels fungerade de som kontakt mellan RFSL och personalen i samband med utbildningen.¹¹⁹

Utbildningen

De säger alla fem att de hade tänkt en hel del på det här med normer och hbtq innan utbildningen, men att de trots det lärde sig väldigt mycket nytt som de använder i sitt arbete.

Ja det var jättespännande, jag trodde liksom... man tänker alltid att man är så medveten [...] men jag har verkligen funderat jättemycket nu på saker som man inte tänkte på tidigare, så det är jätteintressant. [...]

Det har varit superintressant att gå den här utbildningen för att man tror att man är så himla öppen och... icke!

Bibliotekarie E

Jag tror att jag hade dem [tankarna, *min anm.*] lite grann inom mig, och det känns ju enklare att genomföra sådana här steg när man har gått igenom utbildningen, för det är legitimerat uppifrån, det är ingen som kan säga emot, säga 'vad håller ni på med där' [...] utan det finns en samsyn och det är ju bra.

Bibliotekarie C

¹¹⁹ Information sammansatt ur mitt intervjumaterial.

Detta visar, precis som till exempel Broman och Jäder också kommit fram till, på att utbildning är viktigt för att bibliotekspersonal ska kunna arbeta med hbtq-frågor i sin verksamhet.¹²⁰ Mina informanter uttrycker att de tror att även resten av personalen tycker att det är positivt att biblioteket nu är hbt-certifierat. Däremot påpekar de att själva utbildningen tog väldigt mycket tid i anspråk vilket flera på arbetsplatsen upplevde som jobbigt. Det var många utbildningstillfällen och till det kom en hel del möten för certifierings-arbetsgruppen. Detta gjorde att det blev svårt att få ihop det dagliga arbetet i biblioteket ibland.

De flesta [har varit] positiva, men med viss reservation för att det har tagit ganska mycket tid, och det har det, [...] så några har nog varit lite tveksamma för det helt enkelt men i stort så upplever iallafall jag att de flesta [ändå] har varit positiva och framförallt sen när det blev klart så är det liksom roligt.

Bibliotekarie A

Den tidskrävande aspekten av hbt-certifieringsprocessen skriver även Pavlov och Westeman om, och även att den kostar mycket pengar, men de påpekar att utbildningen ska ses som kompetenshöjande för hela personalen.¹²¹ Även Bibliotekarie D i min studie pekar på att det inte är ofta som hela personalgruppen får en gedigen utbildning tillsammans, och hen menar att sett ur det perspektivet är det inte dyrt heller. I slutändan tror ändå de jag intervjuade att det har varit viktigt att bli hbt-certifierade och några menar att hela personalgruppen har utvecklats mer än många kanske tror. Bibliotekarie A säger angående hbtq-arbete och likabehandling att:

Vi [har] ju under certifieringen jobbat jättemycket med de här frågorna och tänkt väldigt mycket på dem, i bemötande och utbud och så, så [...] indirekt tror jag att det har påverkat oss mer än vad man kan se själv.

Under hbt-utbildningens gång har RFSL föreläst om till exempel normer, viktiga begrepp, diskrimineringslagen och lett diskussioner om föreställningar och tankar inom gruppen.¹²² Bibliotekarie E säger att RFSL hela tiden har varit noga med att ge förklaringar till varför man ska tänka på hur man till exempel formulerar sig eller bemöter människor. De har inte lagt fram det som att det här är rätt eller fel, utan att det handlar om en människa som kanske inte blir glad av att bli kallad han om den identifierar sig som en hon. Men ibland har det stött på visst motstånd i personalgruppen:

Det här med hen vet jag att alla kanske inte har varit helt överförtjusta i [...], [RFSL] tipsade om att man [...] inte ska utgå ifrån att någon identifierar sig som en kille eller en tjej, man behöver ju faktiskt inte använda ett pronomen mot någon, det är ju väldigt väldigt sällan man gör det alls, det är väl just om man ska lämna över, då kan man ju också säga 'kan du hjälpa

¹²⁰ Broman, M. & Jäder, M. (2014), *HBTQ och folkbibliotek*, s. 27.

¹²¹ Pavlov, E. & Westeman, K. (2013), *Ovan regnbågen, Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek*, s. 47 f.

¹²² Information sammansatt ur mitt intervjumaterial; RFSL > Hbt-certifiering > Certifieringsplan.

den här låntagaren som vill ha hjälp med koptorn', istället för att använda han eller hon, och det tycker jag är ett jättebra tips [...], men då tror jag också att det blev en så här, 'ska man inte få...' liksom, att det blir lite så där, men det tror jag är sånt som går över ganska fort.

Bibliotekarie E

Som jag pekade på i min forskningsöversikt ovan så är begreppet *hen* ett kontroversiellt begrepp som har fått mycket negativ uppmärksamhet. Även Bibliotekarie E som är uttalat positiv till begreppet som sådant, har svårt att använda det i tilltal. Att personalgruppen reagerar med visst motstånd när de till exempel blir uppmuntrade att tänka på alternativa sätt att benämna besökare är inte konstigt. Bromseth skriver att det kan vara provocerande när gamla sanningar ifrågasätts och ens världsbild utmanas.¹²³ Det handlar många gånger om att behöva ifrågasätta sin egen identitetsuppfattning. Det är enligt Bromseth dock nödvändigt att uppmärksamma dessa frågor för att man ska kunna få syn på sin egen roll i normskapandet. Hur man uppfattar och själv agerar i exempelvis ett möte, är påverkat av ens egen kulturella bakgrund, erfarenhet och identitetsuppfattning.

Under utbildningen har RFSL enligt mina informanter lagt stort fokus på att förklara vad homo, bi, trans och queer i hbtq står för och innebär. De har också pratat mycket om heteronormen, men även lagt stor vikt vid andra normer, mycket i och med att de har gått igenom de sju diskrimineringsgrunderna grundligt.¹²⁴ Att synliggöra heteronormen är mycket central inom queerteorin.¹²⁵ Det är viktigt att lyfta fram strukturer och handlingar som bidrar till att upprätthålla heteronormen för att kunna arbeta för att bryta den. Därför är det till exempel viktigt för bibliotekets hbtq-arbete att RFSL diskuterar alternativa sätt att benämna folk på än hon och han.

Daglig verksamhet

Bibliotekarierna som jag har intervjuat vittnar om att de nu efter utbildningen tänker mycket på normer och likabehandling i sitt arbete. Till exempel när de köper in nya böcker, bokar program eller väljer ut böcker att ha med på bokprat. Men även i det dagliga mötet med besökare nämner flera av dem att de tänker på att inte ta saker för givna vare sig när det gäller bemötande eller när de ger boktips. Bibliotekarie E säger att *hen* förut har dragit sig för att tipsa om vissa böcker på grund av att *hen* har antagit det ena eller det andra om mottagaren. Det kunde till exempel vara att killar inte vill läsa om tjejer, eller att föräldrar inte vill låna böcker med hbtq-tema till sina barn. En viktig del i att bryta mot rådande normer är att låta alternativa narrativ ta plats skriver Bromseth.¹²⁶ Det är alltså av vikt att biblio-

¹²³ Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 41.

¹²⁴ De sju diskrimineringsgrunderna är: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

¹²⁵ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 52.

¹²⁶ Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 39.

teket kan erbjuda böcker med olika narrativ, vilket också görs enligt mina informanter.

Spontant tänker jag att [...] man kan lyfta fram och visa på flera verkligheter och på så sätt ifrågasätta heteronormen helt enkelt, som annars genomsyrar vårt samhälle, och det kan man ju göra [...] genom att lyfta fram böcker till exempel som spräcker håll på den myten, och man behöver inte [...] moralisera eller prata så mycket om det utan just bara visa på att det finns andra verkligheter.

Bibliotekarie B

Det kan ju vara en bilderbok eller det kan ju vara en... ja vilken ålder det är, [...] i de bra böckerna är det ju inte så... skrivet på näsan, man kanske har två mammor men det är inte så mycket mer än så, det är helt naturligt [...].

Bibliotekarie A

Ur ett queerteoretiskt perspektiv är det viktigt att böcker med andra narrativ än det heteronormativa inte pekats ut som något speciellt, eftersom det snarare upprätthåller gränsen mot "allt som faller utanför" det normala.¹²⁷ Det är alltså viktigt att berättelser med hbtq-tema integreras som ett naturligt inslag i den dagliga verksamheten. En annan betydande aspekt för att upprätthålla eller bryta ner gränserna mellan normalt och "avvikande" är enligt queerteorin språkets makt. På biblioteket har de sett över sina blanketter till exempel, så att det inte ska finnas någon ruta där besökarna måste välja mellan kvinna och man. De har även fört diskussioner om hur man kan använda, eller undvika att använda pronomen (se ovan). På barnavdelningen har de ändrat i tilltalet till barn, från att skriva och säga "din mamma och pappa" till andra formuleringar, till exempel "dina vuxna där hemma".

Jag [...] har det i åtanke eller i bakhuvudet hela tiden när jag gör någonting eller ska bjuda in, och jag blir jätteförbannad på mig själv när jag... [...] ibland råkar man ju säga mamma och pappa iallafall till barn, som jag sa till en bara senast häromdagen, och då tänker jag [...] 'hop-pas att det är så att hon hade en mamma och pappa hemma' [...] så att jag inte råkar säga det till fel person.

Bibliotekarie D

Här visar de exempel på att de inte vill ta för givet att saker är på ett visst sätt och lämnar därmed plats för identiteter bortom heteronormen.¹²⁸ Även Naidoo, Pavlov & Westeman och Broman & Jäder i min forskningsöversikt tar upp alternativa sätt att benämna barns vårdnadshavare så att heterofamiljen inte tas för given.¹²⁹ Citatet visar dock också exempel på att vanans makt är stor, Bibliotekarie D säger ju just att hen trots allt råkar säga just "mamma och pappa". Flera av mina informanter menar att en mycket stor del av det fortsatta arbetet för personalen nu efter själva hbt-certifieringen är att hålla samtalet vid liv inom personalgruppen och påminna varandra så att de inte glömmer det de har lärt sig. Ovanstående citat menar jag

¹²⁷ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 61.

¹²⁸ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 47.

¹²⁹ Naidoo, s. 37; Pavlov & Westeman, s. 52; Broman & Jäder, s. 22.

också är intressant eftersom det visar på så att säga ett omvänt perspektiv. Den som Bibliotekarie D kallar för ”fel person” är barnet med heterofamiljen, det är alltså heterofamiljen som utpekade som något anmärkningsvärt, istället för hbtq-familjen. Det här tycker jag tyder på att det verkligen håller på att etableras ett annat sätt att tänka hos min informant.

Bibliotekets hbtq-arbete är en del i en större vision där de med diskrimineringslagen som grund vill arbeta för att alla ska känna sig välkomna till biblioteket.¹³⁰ Det handlar mycket om bemötande, och det är något de har jobbat med både innan och under hbtq-utbildningen, och som de även kommer att fortsätta jobba med. Att biblioteket nu är hbt-certifierat kan dels ses symboliskt för att hbtq-personer ska känna sig välkomna och är dels för att alla besökare ska veta att personalen innehar en hbtq-kompetens.

Det är ju alla som ska ta del av det [hbtq-arbetet, *min anm.*], men det är klart att det är extra viktigt för dem som själva identifierar sig inom hbtq, att de känner också att ’ja men vad bra att det är hbt-certifierat’, [...] det är mycket symboliskt för dem tror jag, för jag tror ofta kanske inte att de behöver någon regnbågshylla eller så egentligen.

För det är väl det, man kan väl egentligen inte förändra så mycket i själva rummet utan det är ju egentligen bemötandet som är [viktigt], det enda vi har gjort egentligen med det [rummet, *min anm.*] är ju regnbågshyllorna, och de är förstås omdiskuterade också men, vi valde att göra det iallafall.

Bibliotekarie D

RFSL betonar också att hbt-certifieringen har ett symboliskt värde för att uppmärksamma att en verksamhet arbetar aktivt med hbtq-frågor.¹³¹

Regnbågshyllor

I och med hbt-certifieringen har biblioteket gjort i ordning så kallade regnbågshyllor. De finns både på vuxenavdelningen och på barnavdelningen och på ett sätt menar mina informanter att de är det mest konkreta exemplet på att biblioteket är hbt-certifierat. Diskussionen om dessa regnbågshyllor följer samma mönster som i all tidigare forskning om den sortens utbrytning av hbtq-material. Den ena aspekten är att det är bra att samla hbtq-litteratur så att den är lätt att hitta, och blir en symbol för att biblioteket jobbar med de frågorna. Den andra aspekten är att en sådan hylla riskerar att bli utpekande för individer, och visar på att hbtq är ett avvikande tema över huvud taget.

Jag [...] tycker [inte] att det är odelat positivt med regnbågshyllor på biblioteket. Risken finns att de som letar efter medier på regnbågshyllan kan känna sig utpekade när de ska hitta vad de letar efter och jag har även funderat en del på om det inte kan vara så att en regnbågshylla förstärker bilden av att det som faller under ett regnbågsepitet är något annorlunda, vilket ju inte är tanken. Samtidigt känns det viktigt att litteratur och annan media som har ett hbtq-tema inte osynliggörs... Det är lite av ett dilemma det där.

Bibliotekarie B

¹³⁰ Information sammansatt ur mitt intervjumaterial.

¹³¹ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

Precis som Bibliotekarie B är inne på, så är en regnbågshylla ur ett queerteoretiskt perspektiv egentligen ett tydligt exempel på hur heteronormen upprätthålls genom att det avvikande pekats ut.¹³² Det blir ett ”vi och de” där skillnaderna synliggörs och det ”neutrala” (=resten av biblioteksbeståndet) inte påverkas eller ifrågasätts. Att lyfta fram det materialet på en egen hylla kan tolkas som att det avvikande inkluderas i helheten, men Rosenberg menar att det sker genom att det avvikande helt enkelt införlivas i normens fundament. De svaga får finnas, men på de starkas villkor. Samtidigt har hbtq-frågor varit osynliggjorda under lång tid och med det i åtanke kan regnbågshyllorna ses som en symbolisk handling som sätter ljuset på hbtq, liksom RFSL menar att hbt-certifieringen gör.¹³³ Och jag menar att det skulle kunna tolkas som att biblioteket fortfarande tycker att hbtq-material inte borde få synas och ta plats, om de väljer bort regnbågshyllorna.

Vi har regnbågshyllan där vi har samlat litteratur med hbtq-tema, den har vi ju både på vuxenavdelningen och på barnavdelningen, där har vi ju [...], kanske [funderat] lite extra just på barnavdelningen... för- och nackdelar med att märka upp böcker och så, och ha det på en specifik avdelning [...] på vuxenavdelningen kändes det ganska självklart, men på barnavdelningen så... funderade vi ett varv till.

Bibliotekarie A

Precis som Bibliotekarie A menar flera av mina informanter att det inte var någon tvekan om huruvida de skulle ha en regnbågshylla på vuxenavdelningen. Även om de är medvetna om risken att det pekar ut hbtq som avvikande väjde symbolvärdet och lättillgängligheten tyngre. Däremot har några visat viss tvekan över om det är självklart att ha det på barnavdelningen. De menar att framförallt ungdomar är känsligare för omgivningens reaktioner och därför kan tveka att låna från en hylla om den är utmärkt som en hbtq-hylla.

För pedagoger och så är det ju naturligtvis inget problem att låna böcker från den hyllan men för unga eller för tonåringar och sådär så kanske man vill låna böcker med det temat lite mer diskret, man kanske inte vill synas stå vid den hyllan om kompisarna ser en och så [...].

Nu har vi en sån hylla ändå men de flesta böckerna är ju dubbelplacerade så de finns på vanliga hyllan också.

Bibliotekarie A

Det är samma resonemang som förs i de tre svenska studentuppsatserna jag refererar i forskningsavsnittet ovan. Blücker och Kindstrand skriver att deras informanter är tveksamma till att ha en hbtq-hylla på ungdomsavdelningen. Det är delvis på grund av att de vill att även de som inte är hbtq ska kunna komma i kontakt med hbtq-böcker, vilket de troligtvis inte gör om de står på en hylla för sig.¹³⁴ Chapman hänvisar till en studie där hbtq-ungdomar själva fått säga sitt, men de är inte heller

¹³² Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 102.

¹³³ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

¹³⁴ Blücker, L. & Kindstrand, A. (2014), *HBT-certifiering av Sollentuna bibliotek*, s. 19.

ense: några tyckte att det var bra med en specifik hbtq-hylla medan några tyckte att det satte en stämpel i pannan på dem.¹³⁵

På biblioteket i min undersökning har de valt att dubbelplacera böckerna som finns på regnbågshyllorna. Det innebär att materialet finns i minst två exemplar, så att det kan återfinnas dels på regnbågshyllan och dels i bibliotekets övriga bestånd. På så vis är det lätt att hitta för dem som vet vad de letar efter, men det finns också tillgängligt för folk att ”råka” hitta, och för dem som inte vill gå till en regnbågshylla. Det här tycker alla mina informanter är bra.

Jag vill ju att man ska kunna hitta den litteraturen även i den vanliga hyllan, att man ska kunna ramla över den där också. Jag vill inte att det bara är de som går aktivt till regnbågshyllan [som] hittar den, utan det finns ju, nä men jag tycker att den ska kunna hittas även i den vanliga hyllan.

Bibliotekarie B

Att kunna dubbelplacera materialet är också något som informanterna i Broman och Jäders uppsats önskar sig men inte har möjlighet till på grund av platsbrist och dålig ekonomi.¹³⁶

En viktig målgrupp regnbågshyllan på barnavdelningen verkar ha är pedagoger och föräldrar som letar efter böcker med hbtq-tema. Jag tolkar det som att mina informanter tycker att hyllan mest har ett symboliskt värde för barn och ungdomar. Bibliotekarie B och E nämner den i samband med att de menar att det är viktigt att de skyltar med hbtq-böcker. Ingenstans i mitt intervjumaterial pratar någon av bibliotekarierna om barn eller ungdomar som faktiskt lånar från regnbågshyllan. Däremot nämner flera att de har funderingar över huruvida ungdomar känner sig utpekade vid en sådan hylla. Det är i stället pedagoger och föräldrar som verkar låna ifrån hyllan. Bibliotekarie C säger att det är bra att kunna hänvisa föräldrar som frågar efter normkritiska böcker till en hylla. Bibliotekarie B säger att det är bra för pedagoger som vill jobba med heteronormen att kunna hitta material för det. Bibliotekarie D menar att de flesta som frågar efter hbtq-material vill ha ett urval.

[...] det [är] så många som söker och vill ha ett urval, det är ju majoriteten, och då kan man ju visa den hyllan, annars blir det ju väldigt krångligt, då ska man ha en lista då för att böckerna är ju utspridda på olika områden.

Bibliotekarie D

Hen nämner också att förskolor väldigt ofta efterfrågar genushyllan som har funnits länge på biblioteket. Den hyllan är nu flyttad så att den finns invid regnbågshyllan. En del av materialet har även bytt placering från genushylla till regnbågshylla. Jag tycker att det är intressant att informanterna i min studie egentligen ald-

¹³⁵ Chapman, E. L. (2013), ”No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries”, s. 547.

¹³⁶ Broman, M. & Jäder, M. (2014), *HBTQ och folkbibliotek*, s. 19.

rig pratar om att barn eller unga lånar böcker från regnbågshyllorna. På ett sätt verkar det som att regnbågshyllan på barn- och ungdomsavdelningen mest är till för de vuxna som har anknytning till avdelningen i egenskap av till exempel pedagoger eller föräldrar. Barbro Johansson påpekar i artikeln ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv” att biblioteksrum ofta är utformade efter vuxennormen, och kanske är regnbågshyllan ett exempel på det.¹³⁷ Den har sin till synes självklara plats på vuxenavdelningen både enligt informanterna i min undersökning och i tidigare uppsatser som jag nämnt ovan. Men frågan är om den bara har ”importerats” till barnavdelningen utan att det utvärderats fullt ut om den platsar där.

Programverksamhet

I den handlingsplan biblioteket har tagit fram för det fortsatta hbtq-arbetet står det att deras programverksamhet ska innehålla ett barnprogram och ett vuxenprogram med hbtq-tematik varje termin. Det står även att varje bokprat de har ska innehålla minst en titel med hbtq-tema, vilken åldersgrupp det än riktar sig mot. Att ta med en bok med hbtq-tema på sina bokprat är ingenting mina informanter verkar tycka är svårt, och de gör det utan att göra en grej av det: ”vi håller inte på och liksom säger att ’nu ska vi prata om en hbt-bok’” som Bibliotekarie D uttrycker det. De framhåller att det är bra att kunna visa på olika verkligheter, familjebildningar, identitetsuppfattningar och till exempel att kärlek kan se olika ut.

Jag tänker om man till exempel har bokprat så lyfter man ändå fram historien, alltså att det finns olika verkligheter som skildras, med olika – kärlek kan se olika ut helt enkelt och, man kan identifiera sig som annat än bara som han och hon till exempel, så [med] ganska små medel kan man arbeta aktivt med det.

Bibliotekarie B

Som jag tidigare har påpekat är det ur queerteoretiskt perspektiv viktigt att de har med böcker med hbtq-tema vid varje bokprat, det gör det till en naturlig del i utbudet. Det är en fördel att det finns inskrivet i bibliotekets styrdokument, då slipper personalen individuellt ha funderingar kring huruvida gruppen de har framför sig vill ha eller inte vill ha böcker med hbtq-tema. Bibliotekarie E sade ju till exempel, som jag skrev ovan, att hen förut haft sådana tankar när hen gav boktips. Att ha med dessa böcker ger dels förutsättningar för barn och unga som själva identifierar sig som hbtq eller har föräldrar som gör det att få sin verklighet speglad. Dels ger det den viktiga möjligheten för barn som inte lever i den vardagen att uppleva andra sätt att vara.

Bromseth skriver om vikten av att pedagoger reflekterar över vilka normer de själva förmedlar.¹³⁸ Det är med tanke på det betydande att bibliotekarierna inte tar upp dessa böcker som att de vore något speciellt eller annorlunda, utan som böck-

¹³⁷ Johansson, B. (2010), ”Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv”, s. 42.

¹³⁸ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 41.

er i mängden. Förutom att bokutbudet ska vara varierat är det vid mötena med barngrupper också viktigt att personalen är medveten om hur de uttrycker sig. De har ju till exempel arbetat med alternativa sätt att benämna vårdnadshavare som jag skrev ovan. Det här menar några av mina informanter kan vara extra viktigt på biblioteket. Dels eftersom det är en plats där alla ska känna sig välkomna och dit alla också kommer oavsett bakgrund, och dels eftersom de inte känner barnen sedan tidigare:

Det kan ju vara viktigt speciellt här [på biblioteket, *min anm.*] eftersom vi träffar barn som man inte vet någonting om. Om man är på en förskola så träffar man ju samma barn kontinuerligt och vet kanske deras bakgrund och man känner dem, vi träffar ju barn kanske en halvtimme en gång och då känns det extra viktigt att man har, ja men hur ska man säga, att man är öppen liksom, att man inte bara utgår ifrån att det är på ett visst sätt för, vi har ju verkligen inte en aning, så därför kan jag tycka att det är väldigt viktigt och så tänkte jag nog inte förut.

Bibliotekarie E

I programutbudet har de dock också till exempel en sagostund för barngrupper och ett bokprat för pedagoger med ett uttalat tema hbtq.

[...] vi ska ha en hbt-sagostund i höst i och för sig, då kommer vi [...] ju berätta om det kanske lite, och då har de ju valt själva att komma på den sagostunden, då vet man ju vad det handlar om, men annars gör vi inte så mycket väsen av det.

Bibliotekarie D

Vid dessa tillfällen tar de upp just böcker och berättelser som har ett hbtq-tema på något vis. En sådan sagostund kan kanske bidra till fortsatta samtal mellan barn och pedagoger om till exempel likabehandling och olika familjekonstellationer. Vid bokpraten för pedagoger tipsar de om bra böcker med hbtq-tema för varje åldersspann. Meningen är sedan att pedagogerna tar med sig de boktipsen och reflektionerna ut till förskolor och skolor. Problemet ur ett queerteoretiskt perspektiv med att ha hbtq-sagostunder eller regnbågsbokprat, är att de explicit fokuserar på just marginaliserade grupper. Heteronormen förblir på detta sätt fortfarande osynlig. Man skulle kunna tänka sig att de istället har bokprat på teman som heterosexuell kärlek, heterofamiljen eller normativ litteratur. Det som skulle kunna bli problematiskt med det är att ingen kanske anmäler sig till de bokpraten på grund av att de inte förstår syftet. Bromseth skriver om en pedagog som iscensatte en författarträff där pedagogerna agerade utfrågare.¹³⁹ Hon ställde upprepade gånger frågor om författarens heterosexuella kärleksliv. Resultatet blev att eleverna som lyssnade blev förbannade och undrade vad hon höll på med. Om biblioteket vill arbeta normkritiskt och nå ut med det, kan en lösning kanske vara att ta upp båda aspekterna vid samma tillfälle? Bromseth pekar på vikten av att förmedla förmågan att ifrågasätta de dominerande narrativen, inte bara att peka på orättvisorna.

¹³⁹ Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 42–44.

När det kommer till program utöver bokprat och sagostunder nämner tre av mina fem informanter att det kan vara svårt att hitta bra program med hbtq-tema. För vuxna menar de att det är något lättare än för barn, det går bra att boka en författare eller liknande som kan berätta om en bok eller erfarenhet. Men för barn vill de att det ska vara något mer än bara någon som står och pratar.

När det gäller barnprogram så är det ju inte helt enkelt [...] jag menar vi har försökt boka en teater till exempel, men bara för att det har det temat, det ska ju dessutom vara bra [...], inte att det är dåligt men det finns ju inte lika mycket att välja på naturligtvis [...] För vuxna kan man ju bara kanske ta ett författarbesök eller någon person som pratar om det, för barn måste man ju tänka... lite annat.

Bibliotekarie A

Även om de inte säger att det skulle vara sämre kvalitet på program som har något slags hbtq-tema så tycker de i alla fall att det är svårare att hitta bra program med sådan vinkel. I Chapmans undersökning säger hbtq-ungdomarna själva att det är bättre att sänka kvalitetskravet en aning tills utbudet ökar, än att undvika hbtq-böcker på grund av kvalitetskriterierna.¹⁴⁰ Detsamma kan nog tänkas gälla programverksamheten. Och om man ska tänka marknadsmässigt så är det knappast troligt att utbudet ökar om inte det som finns efterfrågas. Dessutom kan det vara så att det finns ett större utbud än mina informanter hittar. Både Chapman och Downey visar på att bokutbudet med hbtq-tema är stort men att det krävs att bibliotekspersonalen letar utanför sina vanliga distributörer för att de ska hitta det.¹⁴¹ Även detta kan säkert appliceras på programverksamhet.

Målgruppens ålder

Informanterna i min studie har alla nämnt vissa olikheter i hur de tänker kring hbtq-arbetet på barn- och ungdomsavdelningen jämfört med på vuxenavdelningen. De tycker att det är svårare att hitta program för unga, och de har funderat extra på regnbågshyllor för barn och unga. Anledningen till att de funderar extra när det gäller barn och unga anger de vara att de dels vill hålla en hög kvalitet och dels att den målgruppen kan vara känsligare. I internationell forskning anges att hbtq-arbete på barnavdelningen är omdiskuterat eftersom mindre barn inte anses mogna att exponeras för det ämnet.¹⁴² Detta är inte något som återfinns i svensk forskning, och inget som heller över huvud taget diskuteras av mina informanter.

¹⁴⁰ Chapman, E. L. (2013), "No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries", s. 556.

¹⁴¹ Chapman, E. L. (2013), "No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries", s. 554; Downey, J. (2013), "Self-censorship in selection of LGBT-themed materials", s. 105.

¹⁴² Se exempelvis Chapman, E. L. (2013), "No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries", s. 555.

En sak som kan sägas snudda vid det är när Bibliotekarie E kommer in på att vissa pedagoger ställer sig frågande till begreppet hen:

[...] för de tror att barnen direkt reagerar och det har ju vi märkt när vi har haft de här böckerna att de inte gör det, de bryr sig inte så mycket, det är ingen som reagerar över att den där Kivi inte är en han eller en hon, men däremot gör ju de vuxna det [...] så att det är ju jättestressant för att för vuxna blir det ju väldigt krångligt, och det är inte så krångligt för barn.¹⁴³

Också Johnson skrev om att det är de vuxna och inte barnen som har svårt för det könsneutrala pronomenet.¹⁴⁴ Bibliotekarie E berättar om pedagoger som uttryckt sin oro över att barnen inte kommer att förstå vad hen innebär. Pedagogerna tror att det kommer att leda till väldigt mycket frågor och vill ha tips på hur de ska bemöta dem. Men Ulla Rhedin menar att barn inte tycker att berättelser är svåra, de tolkar dem på sitt sätt.¹⁴⁵ Bibliotekarie D säger att barn inte är lika fördomsfulla som vuxna. Men hen minns ändå att det har kommit enstaka reaktioner:

[...] de brukar inte reagera så mycket barn, [men] det var någon, 'är det två killar som', 'ja' liksom, annars, de verkar inte vara så fördomsfulla barn längre, inte ens stora barn som går i fyran.

Om det här med att barn inte reagerar som de vuxna tyder på att barn inte ännu är så påverkade av heteronormen är lite svårt att säga. Men jag menar att det är ett tecken på att det är viktigt att man på ett naturligt sätt tar upp böcker med ett annat perspektiv än det heteronormativa i mötena med barn. Heteronormativiteten upprätthålls ju enligt queerteoretiker genom att man ständigt återskapar berättelsen om den heterosexuella identiteten som naturlig och allomfattande.¹⁴⁶ Om den berättelsen redan för de tidiga åldrarna byts ut så att andra identitetsuppfattningar får ta plats på samma villkor, kan den heteronormativa uppfattningen kanske ändras.

Barn har länge behandlats som ”blivande vuxna” i forskning och verksamhet och har jämförts med den vuxna normen.¹⁴⁷ I det nya sättet att se på barn påpekas att barn är individer som är viktiga att beakta i nuet, och att de medverkar till att forma sin egen kultur.¹⁴⁸ Bibliotekarierna i min studie visar i flera uttalanden på den nya barnsynen. ”Jag hoppas att de som är med på våra aktiviteter, bokcirklar och så vidare, känner att de är delaktiga i, och kan påverka vår verksamhet” säger Bibliotekarie B. Det här tyder på att de har ett barnperspektiv på verksamheten. Informanterna vill kunna göra skillnad för barnen som kommer till biblioteket, på barnens villkor. Det är inte bara för att pedagoger eller föräldrar ska kunna för-

¹⁴³ Jesper Lundqvist kom 2012 ut med två bilderböcker där pronomenet hen används för huvudpersonen Kivi, *Kivi & Monsterhund* och *Kivi och den gråtande goraffen*.

¹⁴⁴ Johnson, C. (2014), ”*In i sagans land*”: *Aktionsforskning i bibliotekspraktiken med syfte att utveckla saganstunden*, s. 76.

¹⁴⁵ Rhedin, U. (2004), *Bilderbokens hemligheter*, s. 168.

¹⁴⁶ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 52.

¹⁴⁷ Hedemark, Å. (2013), ”Synen på barn och barns literacy – en studie av folkbiblioteksplaner”, s. 71 f.

¹⁴⁸ Halldén, G. (2007), ”Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv”, s. 27.

medla något till barnen i skolan och hemmet som de arbetar med hbtq-frågor, utan de vill själva kunna göra något för barnen här och nu. De har ju till exempel jobbat mycket med bemötande, språkbruk och att alltid ha böcker med hbtq-teman i alla bokprat.

Det behövs ju för det finns ju familjer här [...] som är regnbågsfamiljer och då är det viktigt att veta hur man tilltalar, och det är viktigt när man träffar barn att man tar upp böcker som har det temat, och [...] att man inte säger till exempel mamma och pappa och sådär också, det är ju viktigt ur alla möjliga fall inte bara hbt-aspekten, utan det finns ju barn som bara har en mamma eller en pappa, eller farmor eller någonting sånt, att alla ska känna att de är [välkomna, *min anm.*], de blir ju så utanför ändå tror jag på jätte-jättemånga ställen. [...]

Jag tror att det kan ha jättestor betydelse faktiskt.

Bibliotekarie D

Det är både för barn och unga i regnbågsfamiljer och för barn och unga som själva identifierar sig som hbtq som de vill göra något betydande. Men även för att barn och unga som inte själva kommer i kontakt med hbtq ska möta en verklighet där det är ett naturligt inslag.

[...jag upplever] när man har kanske 10–12-åringar här att många faktiskt använder böger som skällsord fast man kanske ens inte riktigt vet vad det innebär och, då tänker jag att det är jätteviktigt att man kan ta del av den litteraturen för det blir så himla naturligt på något sätt och det finns ju så himla himla mycket litteratur nu [...] Jag tror att det hjälper [...] alla faktiskt, att förstå eller kanske inte tycka att det är så himla konstigt.

Bibliotekarie E

Jag tolkar det som att informanterna visar en syn på barn som att de ska respekteras för vilka de är nu, inte bara vilka de kan tänkas komma att bli senare. Bibliotekarie E funderar vidare över hur det är att bli bemött med bristande respekt för ens identitet:

[...] jag tror fortfarande inte att det är speciellt lätt för någon som är – jag tror inte att det är lätt för vuxna heller – men jag tänker att man är kanske lite mer sårbar som barn och ung att liksom känna att man är på ett sätt som inte alla andra är.

Här tenderar hen att mena att vuxna på ett sätt skulle vara bättre rustade att hantera att någon uttrycker sig obetänksamt. Att vuxna på något sätt skulle vara färdiga och därför säkra på sig själva, medan barn fortfarande är under utveckling och därför mer sårbara. Det är ett sätt att se på utveckling som har fäste i den gamla barnsynen, där vuxna stod som färdig mall för vad barn var på väg att bli. Det är också den gamla barnsynen jag tycker avspeglas i informanternas resonering om att regnbågshyllor är självklara på vuxenavdelningen, men inte på barnavdelningen. Vid ett annat tillfälle under intervjun på en mer direkt fråga om skillnader mellan arbetet på barnavdelningen och vuxenavdelningen tar Bibliotekarie E dock tillbaka tanken att vuxna är färdiga.

Alltså direkt skulle jag nog tänka att vuxna kan hantera saker på ett annat sätt, [...] låt oss säga om det är en person som identifierar sig som en han som jag tycker är en hon, och [...] jag säger till min kollega såhär att 'hon behöver hjälp här, kan du hjälpa henne' [...] då tänker jag att den personen kanske kan hantera det bättre än vad ett barn kan, fast så behöver det ju inte alls vara kommer jag att tänka på direkt sen.

Här visar hen istället uttryck för den syn på utveckling som Gunilla Halldén ovan skriver om.¹⁴⁹ Att vuxna liksom barn hela tiden är under utveckling, och också är beroende av andra för sin utveckling. En del av det så kallade nya sättet att se på barn betonar att barn måste ses som en social konstruktion, beroende av variabler som kön och etnicitet.¹⁵⁰ Denna tanke faller väl i linje med queerteorins sätt att se på hur identiteter ständigt skapas, återskapas och således också kan omskapas beroende av kontext.

På ett queerteoretiskt plan skulle man kunna tolka den idén om att vuxna är färdiga individer medan barn är ofärdiga, okunniga och i behov av vägledning, på samma sätt som idén med att heterosexuella personer är stabilt oföränderliga och inte behöver analyseras medan personer med andra sexuella identiteter är labila och behöver förklaras. Queerteoretiker menar ju att så inte alls är fallet. Heterosexualiteten är lika labil som andra sexualiteter, och innehåller väldigt många olika riktningar som inte alla bedöms likvärdiga.¹⁵¹ Dessutom är det nödvändigt att analysera just den heterosexuella identiteten på djupet för att kunna se hur kopplingen och avståndet till andra identiteter skapas.¹⁵² Detta skulle innebära att för att förstå hur barns intressen åsidosätts på grund av vuxna, måste vi först analysera hur mångbottnat det egentligen är att vara vuxen. På så sätt borde det framgå att det är lika instabilt och föränderligt att vara vuxen som att vara barn. Det behöver däremot inte innebära brist på vare sig handlingskraft eller kompetens, vare sig för vuxna eller barn.

Normer och värderingar

Jag har i avsnitten ovan beskrivit hur bibliotekarierna vid till exempel bokprat tycker att det är viktigt att lyfta fram böcker med hbtq-tema. Detta för att kunna visa på fler sidor av världen än den heteronormativa. Som Bibliotekarie B uttryckte det:

[...] man kan lyfta fram och visa på flera verkligheter och på så sätt ifrågasätta heteronormen helt enkelt, som annars genomsyrar vårt samhälle, och det kan man ju göra [...] genom att lyfta fram böcker till exempel som spräcker hål på den myten [...]

¹⁴⁹ Halldén, G. (2007), "Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv", s. 34 f.

¹⁵⁰ Halldén, G. (2007), "Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv", s. 26 f.

¹⁵¹ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 88.

¹⁵² Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 88.

De har ju i utbildningen inför certifieringen fått lära sig om normer och hur de upprätthålls och skapar utanförskap. Därför är det inte så förvånande att de nu är medvetna om hur de kan medverka till att bryta dem. De verkar alla positivt inställda till att arbeta på ett sätt där heteronormens dominans utmanas. Men de påpekar också att det inte bara är hbtq-frågan som är viktig, utan även andra utsatta grupper i samhället behöver stöd. De nämner till exempel nysvenskar, personer med annat språk än svenska, funktionsnedsatta, och betonar att biblioteket ska vara en plats där alla ska känna sig välkomna.

I min forskningsöversikt ovan finns det flera exempel på att personal inom både biblioteks- och pedagogvärlden inte aktivt förmedlar några värderingar vad gäller genus eller jämställdhet.¹⁵³ Detta av flera orsaker: de vill inte påverka barn att tycka det ena eller det andra; de tycker inte att det är viktigt att förmedla sådana värderingar till barn; de är inte medvetna om den aspekten över huvud taget. Dessa rapporter har ju ett antal år på nacken och även om jag inte tycker att tio år är särskilt lång tid så har mycket hänt på området. Idag skulle knappast något bibliotek eller någon förskola säga att de inte är medvetna om genusperspektiv eller könsroller i sitt arbete. Hur pass aktivt de däremot arbetar med sådana frågor är inte en diskussion som ryms i den här uppsatsen. Barnavdelningen i min undersökning har länge haft en genushylla där man samlat böcker om genusarbete, feminism, starka flickor med mer. Den hyllan är mycket efterfrågad av förskolorna. Bibliotekarie D har under många år arbetat med bokurval och bokprat för förskolor. Biblioteket började ganska tidigt med genusarbete och hen har tydligt märkt en skillnad i förskolornas intresse för främst genusperspektiv, men också hbtq:

När vi hade såna här bokprat och så då [för 10–15 år sedan, *min anm.*], [...] då var det väl en del som tyckte att 'åh det var jättekonstigt', jag [kommer] ihåg en som skickade tillbaka den där *Lisas mamma gifter sig med Malin* tror jag den heter, då var det någon som var jätteupprörd på någon förskola, men det skulle de ju inte bli nu, och även om de var det så skulle de inte säga något om det tror jag.¹⁵⁴

Jag tolkar flera av mina informanter som att de vill vara med och påverka biblioteksbesökarna till att bli mer öppna för alla sätt att vara människa. De vill vara med och förmedla normer och värderingar som står för allas lika värde. De pratar om att de tror att böcker och berättelser har stor betydelse för hur man uppfattar världen. Forskning visar ju också att berättelser och bilder barn möter i böcker har stor betydelse för hur deras världsbild ser ut.¹⁵⁵

Jag tror ju att det är viktigt det här att man hittar nånting som man kan identifiera sig med, det tror jag kan vara väldigt stärkande, så där känner jag att vi har [...] ett *ansvar* att förmedla berättelser som rymmer en mångfald, som gör att, ja men att man kan hitta något på biblioteket som man kan identifiera sig med och spegla sig mot, det är viktigt [...] det är inte bara hbtq jag

¹⁵³ Se t.ex. Chatfield, M. (2010); Kristiansson, C. (2003); Kåreland, L. & Lindh-Munther, A. (2005).

¹⁵⁴ Titeln på boken är *Malins mamma gifter sig med Lisa*, från 1999 av Annette Lundborg.

¹⁵⁵ Se t.ex. Kåreland, L. & Lindh-Munther, A. (2005).

tänker då, utan jag tänker ju etnicitet, och... ja att personer med funktionsnedsättning också finns representerade.

Bibliotekarie B

Och det är som jag också påpekat tidigare inte bara för dem som själva befinner sig utanför normen utan för att alla ska få en bredare bild av världen:

Alltså det ska ju både vara de yngsta barnen, mellanåldern och äldre barn som ska kunna se andra bilder av verkligheten än den man kanske matas med i vanliga fall, och sen också att det ska vara föräldrar naturligtvis [...som] också ska [...] upptäcka och se, och sen kunna förmedla ett lite bredare perspektiv vidare till sina barn.

Bibliotekarie B

Jag tolkar det som att Bibliotekarie B vill att hbtq-material ska finnas tillgängligt så att vem som helst finner det. Det är ju inte så att de flesta direkt efterfrågar böcker med genus- eller hbtq-tema, och Bibliotekarie C menar att:

då behöver man ju inte, alltså de böckerna finns ju, vissa finns ju faktiskt i alla hyllor, Per Gustavsson har ju kommit fram [...] Pija Lindenbaum också, de finns ju på alla avdelningar [...] de har fått sådant genomslag.

Och det finns andra vägar att nå ut med hbtq-material, än just på biblioteket:

Ja men på nåt sätt vill man... [...] när vi har haft bokprat om bra böcker för skolbarn, då har vi sträckt oss från bilderböcker till ungdomsböcker [...], och då kan man tänka sig att man påverkar på det sättet, för då tar pedagogerna med sig de böckerna till skolan och till förskolan.

Bibliotekarie E

Det viktiga här är väl att de inte drar sig för att tipsa om de böckerna för att de tror att det kan vara ett känsligt tema, utan behandlar dem som vilka böcker som helst. Jag skönjer ändå en viss (kanske omedveten) tveksamhet inför att tipsa om böcker med hbtq-tema i det vardagliga mötet med låntagare som inte efterfrågar dem. Bibliotekarie E säger:

Det kan jag komma på mig själv med ibland, att – det är jättekonstigt att man kan bli så blockerad, men man utgår ifrån att alla andra också har fördomar – för [...] när föräldrar kommer och vill ha tips till sina barn, och jag [vet] en bok som är superbra men som har ett jättetydligt hbt-tema, då kan jag bli såhär att 'undrar om de vill ha det här', som jag inte tänker om nånting annat, [...] så jag tänker att man inte drar sig [för] att tipsa om böcker som har det temat, det är ju det vi ska göra nu.

Informanterna i min studie har ju gått hbtq-utbildningen och fått vad de menar är en gedigen kunskap om hbtq och normer och andra diskrimineringsgrunder. I teorin ger de uttryck för att vara väldigt medvetna om hur de kan och vill jobba för att bryta heteronormen och lägga en grund där allas lika värde betonas. Men det är som citatet ovan visar inte alltid så lätt att efterleva det i praktiken. De uppvisar viss diskrepans mellan retorik och praktik. Det har enligt mig sin något förenklade förklaring i att de fram till nu har verkat i ett sammanhang där heteronormen har

tagits som naturlig och därför varit osynlig och inte ifrågasatts. Även om de nu har fått en mängd verktyg för att jobba med att bryta heteronormens dominans tar det tid att införliva det sättet att tänka i medvetandet. Historiskt sett har det ju visat sig att det går att förändra normer och värderingar, men det görs inte över en natt.

Det är ju som sagt viktigt inte bara att de har böcker med hbtq-tema, och material om hur man kan arbeta med ämnet i skolorna till exempel. Om de vill jobba normbrytande är det också av stor vikt att de är medvetna om vad de själva och biblioteket reflekterar. Det innefattar till exempel hur lokaler, informationsmaterial och bilder ser ut. I och med certifieringen fick de i uppdrag av RFSL att se över just sådana saker. Alla mina informanter nämner att de tycker att biblioteket inte bara ska fokusera på hbtq-personer utan även andra minoriteter. De vill att alla ska känna sig välkomna. I bildmaterialet de exponerar har de känt sig nödgade att göra en del förändringar för att försöka uppnå detta.

[M]an ska [inte] använda bilder som kanske visar en mamma, en pappa och två barn, vita medelålders, utan att man visar upp olika familjekonstellationer. [...] Som 'bok och bebis' till exempel, att man inte har en bild på en mamma och en bebis som kommer, för det är en sån där grej som jag kan reagera över också, att det är många som i förvåning utbrister 'det är så kul att det kommer så mycket pappor med barnen', och då kan jag bli såhär, 'jaa, det kan man ju tycka är kul, kul att det kommer mammor med barnen också'. Att man hela tiden försöker stå för nånting som är väldigt öppet kan jag känna. Det har ju också väldigt mycket [att göra] med att vi inte bara har bilder på vita personer, för [...] det speglar ju inte hur våra besökare ser ut.

Bibliotekarie E

Även Bibliotekarie C pratar om att det är av vikt vad de väljer för bilder till webb och programfoldrar. När de gick igenom materialet inför hbt-certifieringen upptäckte de mycket som inte i första hand riktade sig till nysvenskar. Hen tycker även att hela kommunen har börjat visa större variation i bildmaterialet på sin webbplats.

Bibliotekarie D och Bibliotekarie B säger båda att de tycker att en viktig roll biblioteket har är att det kan skapa möten mellan människor. Att träffa människor med annan bakgrund än en själv kan bidra till att öka acceptansen för att olika sätt att leva är möjliga, och likvärdiga.

Jag skulle vilja att alla känner att de kan komma till biblioteket och göra olika saker, låna böcker eller sitta och hänga [...] [att] man ser olika människor i olika åldrar, det finns ju inte några [andra] sådana platser egentligen i samhället.

Bibliotekarie D

Jag vill ju att folk ska känna att här finns det en plats där man både kan hitta sådant som man kan identifiera sig med, eller upptäcka nytt. Och det kan ju vara både media, litteratur, i våra aktiviteter, och i mötena också som blir, dels mellan barn sinsemellan, men också mellan personalen och barn tycker jag.

Bibliotekarie B

Informanterna visar också på att de är medvetna om sin egen roll som medskapare av normer, vilket enligt Bromseth är en förutsättning för att kunna förändra dem.¹⁵⁶ Bibliotekarie C säger:

Vi finns ju här som människor när vi går omkring därnere, och det finns massor med barn runt omkring oss, [...] och det är ganska fascinerande, för utan att jag egentligen tänker på det så förstår jag ju, att de här människorna uppfattar mig och alla mina kollegor på nåt sätt.

Bibliotekarie E påpekar att personalgruppen på biblioteket är relativt homogen, den domineras av vita kvinnor. Det är något hen önskar kommer att förändras över tid. När de ska arbeta vidare med hbtq och även andra frågor som etnicitet, språk och funktionshinder menar hen att det vore bra att bredda även personalgruppen så att de kan representera en mångfald själva.

Förändringsarbetet

Att hbt-certifiera en verksamhet innebär ett förändringsarbete. Alla mina informanter nämner regnbågshyllorna när jag frågar om vad de har gjort för förändringar i och med hbt-certifieringen. Det är ju också, som några av dem säger, det stora konkreta och synliga tecknet på att någonting har skett.

Vi hade ju tidigare de här genushyllorna och [...] nu har vi de här regnbågshyllorna och det är väl det tydligaste exemplet på att vi jobbar, det tydligaste exemplet i biblioteksrummet i alla fall på att vi jobbar med det här.

Bibliotekarie C

Men regnbågshyllorna är som jag redan påpekat problematiska ur ett queerteoretiskt perspektiv. Det framhäver en minoritet snarare än att problematisera grunden till att hbtq ses som avvikande; nämligen heteronormens absoluta dominans.¹⁵⁷ Bibliotekarierna i min undersökning liksom i flera tidigare undersökningar menar dock att eftersom hbtq så länge varit osynliggjort är det viktigt att få lyfta fram frågan i ljuset.¹⁵⁸ På så sätt blir de hyllorna en tydlig symbol för att biblioteket står för hbtq-personers rätt att behandlas på samma villkor som alla andra. Trots det goda syftet är risken med den här sortens kategoriserande att det skapar ett ”vi och de”, där ”vi” nu tolerant signalerar att ”de” får ta plats. Bromseth kallar det för toleranspedagogik.¹⁵⁹ Med toleranspedagogik menas att man genom att undervisa om, och inkludera den Andras erfarenheter, dels skapar förståelse för den Andra och dels ger den Andra själv större identifikationsmöjligheter. Men det ruckar egentli-

¹⁵⁶ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 41.

¹⁵⁷ Sr teoriavsnittet ovan.

¹⁵⁸ Se t.ex. Broman, M. & Jäder, M. (2014); Pavlov, E. & Westeman, K. (2013).

¹⁵⁹ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 35.

gen inte alls på heteronormen, den förblir orörd genom att resten av bibliotekets bestånd fortfarande ses som det normala.

På biblioteket i min undersökning har man som nämnts ovan valt att ha minst dubbla exemplar av det bestånd som finns på regnbågshyllorna. Det innebär att de också har det materialet insorterat bland övrigt bestånd på "sin plats" efter klassifikation. Det här gör att materialet – och därmed innehållet i det – i sig inte automatiskt pekas ut som avvikande enligt det queerteoretiska sättet att se på det. Det kan lånas av vem som helst enligt samma förutsättningar som vilka böcker som helst. Bibliotekarie B säger ju ovan att hen tycker att det är bra eftersom det gör att inte bara de som letar efter böcker med hbtq-tema hittar dem. Det kan även ses som bra för att den som letar efter de böckerna inte ska behöva känna sig utpekad.

Alla böcker finns på många ställen, och det är himla bra, det är tror jag faktiskt är väldigt bra för man möter ju många människor på olika sätt, människor är ju på olika sätt, somliga går rakt fram till en information och frågar var har ni de böckerna om det och det, andra smyger sig fram och då får man göra det, men ju fler ställen vi har böckerna på desto enklare blir det väl för dem att hitta, [...] beroende på hur man är som person.

Bibliotekarie C

När jag sökte i bibliotekets katalog hittade jag faktiskt en bilderbok som fanns placerad på fyra olika ställen. Att ha hbtq-materialet utplacerat bland övrigt bestånd kan underlätta för vem som helst att hitta det, och på så vis kan det utmana heteronormen. Men det kan också öka risken för att det förblir osynligt eftersom det sammanlagda beståndet är så stort. Eftersom det dock också finns på regnbågshyllan är det på detta bibliotek inte osynliggjort.

Den förändring bibliotekarierna har gjort vid till exempel sina bokprat kan nog spela en större roll än regnbågshyllorna för att utmana normer från grunden. Att de alltid ska ha med minst en titel med hbtq-tema av något slag gör det till en naturlig del av de berättelser de delar med sig av. Vid ett bokprat är det en begränsad och överskådlig mängd böcker som diskuteras. Det tillåter alternativa narrativ att plats ifrån de hegemoniska och skapa en större maktbalans mellan olika sätt att beskriva världen. Det här är en del av vad Bromseth beskriver som queerpedagogik.¹⁶⁰ Om olika sätt att förstå till exempel sexualitet, kärlek och familjebildning erbjuds, skapar det bättre förutsättningar för individer att förstå sig själva och andra på olika sätt.¹⁶¹ Bibliotekarie B berättar om en annan förändring som också ligger i linje med detta: "på vår UNG-avdelning [...] har vi nu en utbrytning 'UNG Kärlek och sex' som rymmer sexhandböcker. På den hyllan finns bland annat litteratur där flera olika sexualiteter finns representerade". Hen berättar också om temapåsar de lånar ut som innehåller både böcker och leksaker:

¹⁶⁰ Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 39.

¹⁶¹ Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 40.

Vi har lördagspåsar – temapåsar med flera bilderböcker och faktaböcker för barn som även innehåller leksaker eller spel – som kan lånas. Just nu arbetar jag med att sätta ihop en påse med regnbågstema. Samtidigt finns det flera titlar i övriga lördagspåsarna som utmanar stereotypa könsroller, könsidentiteter och genusnormer.

Bibliotekarie B

En temapåse med regnbågstema kan tolkas som typisk toleranspedagogik. Men det kan också ses som en annan aspekt av queerpedagogik. Bromseth skriver att en del i queerpedagogiken är att lära ut hur man granskar berättelser ur en normkritisk vinkel.¹⁶² Eftersom temapåsarna innehåller både faktaböcker och bilderböcker kan det bidra både med viss utbildning om orättvisor som normer skapar och med alternativa bilder av världen.

Både Bibliotekarie E och Bibliotekarie C är inne på att eftersom utbudet av litteratur och program med hbtq-tema hela tiden ökar, kommer det att bli mer integrerat i verksamheten. Det kommer att bli ett naturligt inslag utan att de ska behöva göra en grej av det.

[...] jag tror att vi kommer... alltså nu har vi ett minimum att man ska ha en bok på varje bokprat med hbtq-tema men det tror jag kommer bli naturligt att det blir fler, för det kommer ju mer och mer litteratur som berör det ämnet utan att vara pekpinnigt eller att man skriver någon på näsan, [...] de heter inte 'Lisas mammor gifter sig' utan det är bara en vanlig bok.

Bibliotekarie E

[...] det kommer bli ännu mer [...] man tar upp dem [böcker med hbtq-tema, *min anm.*] när man har en grupp framför sig, och man tar några vanli-, eller vanliga, alla är vanliga, alla böcker är vanliga, några har ett visst tema, andra har ett annat.

Bibliotekarie C

De har ambitionen att integrera hbtq-aspekten i verksamheten, och jag tolkar det som att meningen är att det ska falla sig naturligt utan att det ska behövas skrivna riktlinjer. Än så länge menar dock iallafall Bibliotekarie B och Bibliotekarie D att det är bra att den skrivna handlingsplanen finns. Det är lätt att glömma allt som ska tänkas på.

Det finns ju en handlingsplan som vi också ska förhålla oss till och det är ganska bra att ha de riktlinjerna för då blir man alltid påmind om sånt som [trots allt] är lätt att det glöms bort känner jag. [...] Det håller uppe [att] man arbetar aktivt med att medvetandegöra även [för sig] själv känner jag i mitt dagliga arbete.

Bibliotekarie B

Ett tecken på att det inte ännu är helt naturligt för dem att inkludera material med hbtq-tema i resten av beståndet är att alla mina informanter gång på gång gör skillnad mellan regnbågshyllan och "vanliga" hyllan. Det här har naturligtvis med att göra att de nu *har* regnbågshyllor, och blir ett tydligt exempel på problemet att regnbågshyllan är med och skapar en avvikelse. Det har också att göra med att det

¹⁶² Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 39.

är en tankevana som är skapad ur heteronormen och som tar tid att bryta. Men när de refererar till övrigt bestånd som vanliga böcker så cementerar de skillnaden och är med och återskapar den heteronormativa verklighet som de vill bryta mot.¹⁶³ Blücker och Kindstrand visar att även deras informanter använder uttrycken vanliga hyllor till skillnad från ”specialhyllor”.¹⁶⁴ De menar att det beror på att heterosexualiteten trots allt står som mall när bibliotekspersonalen ska ändra sitt språkbruk till att bli mer neutralt.

Mina informanter är medvetna om språket som maktfaktor, och nämner flera förändringar de har gjort för att inkludera fler än de som passar in i heteronormens mall. Språket är väldigt avgörande för vilka ramar som skapas i biblioteksrummet och avgör vilka som kan känna sig hemma inom ramarna.¹⁶⁵ De har ju som nämnts ovan gjort förändringar i både tal och text när det gäller hur de benämner barns vårdnadshavare. Just den förändringen hade de redan påbörjat innan själva hbtq-utbildningen. De har också sett över att det inte ska finnas några kryssrutor där besökarna måste välja mellan kvinna och man. De har sett över sitt bildmaterial både på webb och affischer och gjort det mer varierat. De har tagit bort den klassiska toalettskylten med symbolen man/kvinna och ersatt den med kort och gott WC. Alla dessa förändringar bidrar till att inkludera den Andra på ett sätt som inte bara är på heteronormativa villkor.¹⁶⁶

Pavlov och Westeman konstaterar att bibliotekspersonalen i deras undersökning känner att hbtq-frågorna blivit mindre laddade efter att de fått utbildning om dem.¹⁶⁷ Och att se hbtq-utbildningen som en kompetensutveckling gör att det lyfts från ett personligt plan till ett professionellt. För mina informanter är det inga svårigheter att motivera sig att arbeta efter sin handlingsplan. Den är nedskriven och alla vet att den ska följas. Det är inte heller svårt att visa på en regnbågshylla när den efterfrågas. Det är däremot svårt att i de vardagliga mötena med besökarna komma ihåg och efterleva det helt igenom inkluderande förhållningssättet. Som Bibliotekarie D sa: ”Jag [...] har det i åtanke eller i bakhuvudet hela tiden [...], och jag blir jätteförbannad på mig själv när jag... [...] ibland råkar man ju säga mamma och pappa iallafall till barn.” Och vissa känner sig inte heller bekväma med att använda de nya tilltalen som finns. Då tänker jag främst på pronomenet hen som Bibliotekarie E dels säger sig själv ha svårt för i tal, och som hen dels sade att andra i personalgruppen hade reagerat ganska negativt på. Det här har att göra med att det tar tid att förändra det som förut setts som det normala och inse konsekvenserna av att man själv kanske tillhör en privilegierad grupp.

¹⁶³ Ambjörnsson, F. (2006), *Vad är queer*, s. 136.

¹⁶⁴ Blücker, L. & Kindstrand, A. (2014), *HBT-certifiering av Sollentuna bibliotek*, s 22.

¹⁶⁵ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 42; s. 44.

¹⁶⁶ Jfr Rosenberg, T. (2002), *Queerfeministisk agenda*, s. 103.

¹⁶⁷ Pavlov, E. & Westeman, K. (2013), *Ovan regnbågen, Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek*, s. 52 ff.

När jag frågar om hbt-certifieringen har inneburit stora förändringar för deras sätt att arbeta säger nästan alla nej först. Bibliotekarie D säger:

Jag vet inte... alltså, jag tycker ju att för mig [har det betytt] ganska mycket, men jag tror inte att alla tycker det om jag ska vara riktigt ärlig, en del har ju tyckt att det var lite jobbigt att genomgå det här.

Och Bibliotekarie E svarar: ”Nej inte egentligen, eller det är nog jätteindividuellt tror jag, för mig har det verkligen inneburit en stor förändring.” De flesta ändrar sig alltså och menar trots allt att just för dem personligen har det inneburit en ganska stor förändring, som mest handlar om hur de tänker nu. De tänker på det när de köper in böcker, när de bokar program, när de väljer bilder till affischer, i hur de formulerar sig både i tal och skrift.¹⁶⁸

Jag [tror] att man tar med sig det hela tiden, jag tänker på en grej som jag vet att jag gjorde förut på biblioteket, att jag alltid, eller alltid, men [...] när en förälder [sa] ’jag vill ha boktips till min 12-åring’ kunde fråga ’är det en tjej eller en kille’, och nu frågar jag istället ’ja men har ditt barn några speciella intressen’ [...], det är väl lätt att förändra, för det är en sån grej som jag kan skämmas över efteråt att man inte har fattat innan, [...] så det är nog rätt mycket som har förändrats tror jag faktiskt, både privat och på jobbet.

Bibliotekarie E

Det kan vara förknippat med ganska starka reaktioner att synliggöra heteronormen (och andra normer) eftersom det också synliggör att man själv kanske tillhör en privilegierad grupp.¹⁶⁹ När allt som man tidigare har tagit för givet ställs lite på ända, och det påstås att man själv skulle vara del av ett slags förtryck är det inte så konstigt om man reagerar med motstånd. Bromseth skriver att det inom psykoanalytiska teorier läggs stor vikt vid att förstå att det kan uppstå en slags kris när gamla sanningar ifrågasätts. Jag tror att det gäller både för dem som har ett intresse för de här hbtq-frågorna – som ju mina informanter alla har – och för dem som inte har det intresset. Jag kan uppleva att mina informanter ibland visar tendens att vara lite oroliga för hur de ska hantera det nya de lärt sig så att de inte gör fel. Och de i personalgruppen som enligt mina informanter tyckt att det har varit jobbigt med hbt-certifieringsprocessen skulle nog lätt kunna lägga den åt sidan nu när utbildningen är över och arbeta på som om ingenting hade hänt. Därför tror jag att det är av stor vikt för alla att de fortsätter att arbeta med frågorna trots att själva utbildningen är över. Bibliotekarie B säger också just att hen tycker att det viktigaste de nu måste göra är att hålla diskussionen vid liv inom personalgruppen och prata om hur de arbetar. De behöver också se till att kunskapen finns kvar om personal byts ut.

¹⁶⁸ Information sammansatt ur mitt intervjumaterial.

¹⁶⁹ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 41 f.

De nyanställda nu som började [efter genomgången utbildning, *min anm.*] har ju fått gå en kortkurs också, en snabbgenomgång av allting, och det är väl också bra så att man håller det vid liv fast personer slutar, och sen måste ju vi bli omcertifierade om två år tror jag, och det är också bra tror jag så att man inte släpper det, för det är nog lätt, så kände man ju lite efter certifieringen att det blir såhär, 'puh äntligen, nu är det klart vi klarade det, vi är certifierade', men det är då egentligen man ska börja jobba.

Bibliotekarie E

Förutom att biblioteket planerar att omcertifieras innehåller handlingsplanen en punkt om att all personal ska delta i minst en föreläsning om hbtq-frågor per år. Omcertifieringen sker enligt RFSL tre år efter att hbt-certifieringen först är klar, och innebär "ett förstärkt uppföljande".¹⁷⁰

Bibliotekarie A säger att en tanke med certifieringen var att även öppna upp för samtal om likabehandling i stort, vilket hen också tycker att det gjorde. Alla informanter nämner att det inte bara är hbtq-arbete de fokuserar på.

Ja det finns så mycket normer... som man måste bryta ner och tvätta bort [...] ja ja, allt sånt ska ju vändas upp och ner va, det är ju jättespännande och roligt, men det tar lite tid och det tar kraft också.

Bibliotekarie C

De visar att de är medvetna om att det tar tid att göra förändringsarbeten, men de verkar vara beredda att ge det tid. Och de verkar vilja göra det för att biblioteket ska bli en välkomnande plats för alla. När jag frågar om de ämnar arbeta vidare med att fokusera på andra normer än heteronormen säger till exempel Bibliotekarie B "det tycker jag ska vara en självklarhet att vi gör det för annars blir det ju inte ett bibliotek som är till för alla". Bibliotekarie E nämner att i samband med att de såg över bibliotekets miljö i hbtq-avseende ordnade de även en rullstolsvänlig plats vid internetdatorerna. De uttrycker att de har fått en bra grund och bra verktyg genom hbt-certifieringen som de kan använda för fortsatta förändringar inom olika områden.

Sammanfattning av analysen

Bibliotekarierna i min undersökning är positiva till att biblioteket arbetar med hbtq-frågor. De upplever att de har fått en gedigen utbildning om normer, hbtq och diskrimineringsgrunderna, vilket har hjälpt dem i deras fortsatta arbete. De har även fått tips på hur de kan uttrycka sig i tal och skrift för att ha ett tilltal i vilket så många som möjligt känner sig inkluderade. Efter utbildningen skrevs en handlingsplan ihop för det fortsatta arbetet med hbtq-frågor på biblioteket. Denna innehåller sju punkter med konkreta saker de ska göra i biblioteksverksamheten och för personalen. Flera informanter nämner att de tycker att det är bra att den är nedskrivna så att den blir en påminnelse för alla. Förändringar de har gjort är till ex-

¹⁷⁰ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

empel att ordna regnbågshyllor där de har samlat hbtq-material, både skönlitteratur för alla åldrar och faktaböcker. De ska även hålla program och sagostunder med hbtq-tema, samt alltid ha med minst en titel med hbtq-tema på bokprat. Jag har visat på att regnbågshyllor är problematiska ur ett queerteoretiskt perspektiv på grund av att de pekar ut en minoritetsgrupp som något avvikande. Hyllorna kan dock också bidra med att synliggöra hbtq-personer, samt underlätta återfinnandet av material. Ur ett queerteoretiskt perspektiv är det en bättre strategi att låta hbtq-litteratur ta plats på bekostnad av och på lika villkor som övrig litteratur, vilket sker när bibliotekarierna har bokprat och alltid lyfter minst en bok med hbtq-tema.

Mina informanter verkar inte se några problem med att följa handlingsplanen, förutom att de nämner viss svårighet att hitta bra barnprogram med hbtq-tema, något de tror kommer att ändras över tid. Att hålla regnbågshyllorna aktuella och visa dem på förfrågan, och att inkludera böcker med hbtq-tema på bokprat, i skyltning och på webben förefaller helt problemfritt. Det jag däremot skönjer vissa svårigheter med är att i det vardagliga arbetet komma ihåg eller våga använda tilltal som ”dina vuxna” eller ”hen” och tipsa om hbtq-böcker även till dem som inte efterfrågar just det. Detta kan bero på att det tar tid att förändra sitt invanda beteende och komma underfund med vad ens egen privilegierade position haft för konsekvenser.

Bibliotekspersonalen arbetade under utbildningen med att synliggöra heteronormen för sig själva, däremot är arbetet i biblioteksverksamheten mest inriktat på att lyfta fram de som förtrycks av normer. Bibliotekarierna som medverkar i min studie visar i flera uttalanden att de tror att vad som är norm går att förändra, och att de är villiga att arbeta för att så kan ske i biblioteket. De visar en vilja att genom tilltal, bokutbud, bilder med mer bryta heteronormens dominans och visa att på biblioteket är alla lika värda. Några nämner att barn inte har lika mycket förutfattade meningar som vuxna har. Barn reagerar inte på att någon i en bok har två mammor, eller benämns med pronomenet hen, medan vuxna kan börja oroa sig över hur de ska förklara detta, som de upplever konstigt, för barnen. Informanterna visar över lag en syn på barn som varande viktiga att respektera för deras åsikter här och nu. Men ibland ses barn som i behov av extra hänsyn, såsom att de kanske är känsligare än vuxna mot att känna sig utanför, eller i behov av extra kvalitetssäkrade program.

Förändringarna som bibliotekarierna berättar om kan sägas falla inom ramen för två sorters pedagogiska inriktningar beskrivna i Bromseths text ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”. Det är för det första regnbågshyllorna och de programpunkter som har ett uttalat hbtq-tema, såsom regnbågsbokpratet eller hbtq-sagostunden. Dessa inslag kan beskrivas som toleranspedagogik, vilken innebär ungefär ”utbildning om den Andra”. Den kan bidra med värdefull kunskap om en marginaliserad grupp, men riskerar samtidigt att peka ut gruppen som avvikande. Den andra sortens pedago-

gik jag finner exempel på är queerpedagogik. Den innebär att undervisning om olika sätt att vara erbjuds på jämlika villkor. Här passar till exempel hyllan som Bibliotekarie B ställde i ordning om sex och kärlek in, och likaså bokpraten där hbtq-tematiska böcker ingår utan kommentar. Även intentionen att tilltala besökare med ”hen”, säga ”dina vuxna” istället för ”mamma och pappa”, eller att inte utgå ifrån att pojkar bara vill läsa om pojkar, är exempel på hur man kan arbeta med queerpedagogisk ansats.

Jag kommer till slutsatsen att biblioteket är med och utmanar traditionella könsidentiteter genom att erbjuda alternativa berättelser till barn och unga, men också bidrar till att återskapa heteronormens dominans genom att peka ut hbtq som något avvikande. Jag kommer i nästa kapitel diskutera det jag har kommit fram till, för att ytterligare kunna fördjupa diskussionen om resultaten.

Slutdiskussion

Syftet med min undersökning var att studera hur personal på ett hbt-certifierat biblioteks barnavdelning upplever arbetet med normkritisk hbtq-inriktning. Jag var även intresserad av vad förändringarna i och med hbt-certifieringsprocessen har inneburit för bibliotekets möjlighet att skapa förutsättningar för en grundsyn hos barn och unga där heteronormen inte dominerar. Jag har här ovan presenterat och analyserat resultatet av min undersökning, och jag kom fram till att informanterna är positiva till hbtq-arbetet och att biblioteket både utmanar och återskapar den heteronormativa dominansen. Vad som nu följer är en slutlig diskussion om analysen. Meningen är att fördjupa diskussionen om vad jag har kommit fram till i undersökningen, samt att diskutera hur det skulle kunna gå att arbeta vidare med detta. Jag lägger även fram några idéer om vidare forskningsområden. Avslutningsvis sammanfattar jag hela min studie.

Bibliotekarierna i min undersökning vittnar ju om att personalen på biblioteket har jobbat med att synliggöra heteronormen för sig själva i och med utbildningen. Det är enligt ett queerteoretiskt perspektiv mycket viktigt att diskutera hur heteronormen upprätthålls och reproduceras, man ska inte bara uppmärksamma de förtryckta grupperna.¹⁷¹ Men även om de har jobbat med de styrande normerna inom personalgruppen, fokuseras arbetet ute i biblioteket mest på att synliggöra de marginaliserade grupperna. Det arbetet de gör ute i biblioteket upplever jag som bra på så vis att det bidrar till att visa att olika sätt att vara människa får ta plats. De byter helt enkelt ut en del av de heteronormativa uttrycken, såsom bildmaterial, tilltalsbegrepp och att de låter en del av böckerna vid bokpraten ha hbtq-tema. Det i sin tur borde skapa förutsättningar för barn och unga att få en grundsyn där heteronormen inte dominerar. Så det är förvisso bra om biblioteket kan vara en plats där normerna inte tillåts styra verksamheten. Men det som går förlorat i detta sätt att arbeta är chansen att upplysa om vilka normer som styr, och hur det tar sig uttryck. Detta är ju en viktig del i den normkritiska pedagogiken.¹⁷²

I min undersökning kom jag ju fram till att bibliotekets förändringsarbete lett till att de nu både arbetar med vad Bromseth kallar toleranspedagogik (regnbåghyllorna) och queerpedagogik (det inkluderande språkbruket och bokpraten med viss del hbtq-böcker). Frigörande pedagogik (som till vissa delar ingår i queerpe-

¹⁷¹ Berg, M. & Wickman, J. (2010), *Queer*, s. 34.

¹⁷² Bromseth, J. (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 42.

dagogik) är däremot inte så synligt. Med den menas att undervisa om varför förtrycket finns.¹⁷³ Bibliotekarierna är ju i och för sig inte heller pedagoger, deras roll i förhållande till den frigörande pedagogiken blir snarast att tillhandahålla material så att pedagoger och föräldrar kan föra kunskapen vidare till barnen. Men med tanke på att bibliotekspersonalen själva har fått en del undervisning om normer och hur viktigt det är att vara uppmärksam på dem, så vore det kanske önskvärt att de gjorde lite mer för att uppmärksamma detta i verksamheten. Det är ur ett queer-teoretiskt perspektiv inte särskilt konstruktivt att uppmärksamma de marginaliserade grupperna, vilket görs i regnbågsbokprat. Ett exempel kunde vara att när de har sina regnbågsbokprat också samtala om normer och deras påverkan på samhället och varför det är viktigt att uppmärksamma detta. Jag skulle också kunna tänka mig att biblioteket kunde hålla bokprat eller föreläsningar där de pekar på den stora mängden böcker med normaliserat innehåll, och diskutera vad den får för konsekvenser. Vad betyder det till exempel för barnet som läsare om nästan alla böcker handlar om vit heterosexuell medelklass? Ska de arbeta för hbtq-personers rättigheter så borde de arbeta mer med att synliggöra normer och prata om sådana saker. Det är ju just att de normerande strukturerna är så osynliga som gör att de kan fortsätta dominera.

En annan sak som jag har visat är problematiskt ur ett queerteoretiskt perspektiv är regnbågshyllorna, detta på grund av den utpekande effekten. Hyllorna har dock positiva sidor också. Materialet blir lätt att återfinna när det är givet var man ska leta. Det är som till exempel Pavlov och Westeman visat ont om ämnesord för hbtq-material.¹⁷⁴ Brister i de kontrollerade vokabulärerna är ett problem för många ämnen som faller utanför normen, och något som bör åtgärdas. Om ämnesord saknas eller är bristfälliga blir det svårt att återfinna materialet om det står utplacerat på respektive signum. Genom att lyfta ut material med hbtq-tema kan bibliotekspersonalen också aktivt visa att de tycker att hbtq är värt att finnas och få ta plats i samhället och i biblioteksrummet. Det har ju ett viktigt symboliskt värde enligt RFSL.¹⁷⁵

För vuxna som kanske redan har uppfattningen att hbtq är något annorlunda kan en regnbågshylla förhoppningsvis vara en ögonöppnare. De är redan inlemmade i den normen och därför kan det vara relevant att under en övergångsfas ha regnbågshyllor, i någon typ av utbildningssyfte. Bromseth skriver om dilemmat med att ”misslyckas” ur ett queerpedagogiskt perspektiv, för att uppnå något annat som kan vara bra.¹⁷⁶ Och jag är benägen att hålla med, regnbågshyllorna kanske måste finnas ett tag för att utmana den heteronormativa maktordningen i biblio-

¹⁷³ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 35–40.

¹⁷⁴ Pavlov, E. & Westeman, K. (2013), *Ovan regnbågen, Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek*, s. 64 f.

¹⁷⁵ RFSL:s webbplats > Åsikter och verksamhet > Utbildning och föreläsning > Hbt-certifiering.

¹⁷⁶ Bromseth, J. (2010), ”Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik”, s. 47.

teksrummet och samhället i stort. Men då tycker jag att det är tillräckligt att ha hyllorna på vuxenavdelningen.

Däremot vad gäller barnavdelningen så tycker jag att jag i och med min studie har visat att det trots allt inte är en särskilt bra idé att ha en regnbågshylla där. Om man nu kan tänka sig att barn ännu inte är helt fastlåsta i sitt tänk kring könsidentiteter, kärlek och familjebildningar så tror jag att en ”hbtq-hylla” gör mer skada än nytta. En sådan specialhylla visar ju att hbtq verkligen är något annorlunda, något en del barn kanske inte ens ännu reflekterat över. Istället borde man på bibliotekens barnavdelning jobba hårt för att integrera hbtq, och alla sätt att leva på och se ut både i miljön och medieutbudet. Det neutrala på barnavdelningen bör vara att alla är med på lika villkor!

Några av mina informanter menar ju att barn inte är lika fördomsfulla som vuxna. Men hur långt upp i åldrarna är de fördomsfria kan man fråga sig. Och även om biblioteket kan erbjuda en miljö någorlunda fri från normativa värderingar, befinner sig barn trots allt oftast någon annanstans än just på biblioteket. Över lag är samhället fortfarande präglad av heteronormen, och även andra normer är påtagligt styrande. Bibliotekarie E berättar ju att hen hör barn i 10–12-årsåldern använda böger som skällsord och att hen tror att de inte ens alla gånger vet vad böger betyder. Borde bibliotekspersonalen ”uppfostra” sina besökare genom att till exempel alltid säga till om de ser eller hör något som inte känns okej, som att någon uttalar sig nedlåtande om någon annan? De skulle kunna låta biblioteket uttalat vara en ”hatfri zon”, där ovänligt beteende inte tolereras. Jag tror att det över lag behövs att fler vuxna i barns omgivning reagerar på när barn häver ur sig nedlåtande ord till varandra. Det kanske räcker med att säga ”det där är inte okej” för att någon ska uppmärksammas på att man inte säger så. Om ingen reagerar på när ett barn ropar böger eller hora efter ett annat barn verkar det ju som att det är ett godkänt beteende. Värt att tänka på är att en hatfri zon skulle vara en plats där kränkande behandling inte är accepterad, men det får självklart inte bli fråga om någon slags godtycklig censur. Jag tror att fler institutioner där barn befinner sig skulle kunna samarbeta med biblioteket kring att vara vara hatfria zoner. Till exempel skola, fritids och idrottsklubbar skulle kunna vara med, och på så vis samordna exempelvis personalutbildning.

Jag tror att det är väldigt viktigt att handlingsplanen för bibliotekets fortsatta hbtq-arbete finns nedskrivet, så att det finns förankrat i bibliotekets styrdokument. På så vis blir det inte ett individuellt ställningstagande för personalen att ha eller inte ha med hbtq-tematiska böcker på ett bokprat till exempel. Mina informanter vittnar ju om att de tycker att det är skönt att ha den nedskrivna planen att återgå till om de glömmer något. Bibliotekarie C nämner ju hela utbildningen som en garant för att inte bli ifrågasatt om hen vill arbeta med något hbtq-relaterat projekt. Det ska enligt mig inte vara möjligt att välja bort att jobba med hbtq-frågan, det handlar ju i grunden om mänskliga rättigheter. Därför borde det också vara själv-

klart att de nu arbetar vidare med att utmana andra normer, och för in även det i bibliotekets styrdokument. Det normkritiska perspektivet har vuxit på senare år, och finns nu till exempel med på ett hörn i utbildningen i Biblioteks- och informationsvetenskap. Detta kan borga för att ett normkritiskt perspektiv inom en relativt snar framtid kan ge avtryck i många biblioteks arbetssätt.

Bibliotekarierna i min studie är uttalat medvetna om hur normer skapas och upprätthålls. De visar också vilja att jobba för att bryta ner normernas dominans i bibliotekets verksamhet. Men att ändra på sitt sätt att arbeta tar nog längre tid än en utbildning. Det verkar lätt att falla tillbaka i uppkörda spår trots allt. Det här visar sig genom att de kanske drar sig för att tipsa om böcker med utpräglat hbtq-tema, glömmer att använda de nya tilltalssätten och kallar böcker för vanliga om de inte har hbtq-tema. Det här tycker jag är viktigt att upprepa för att verkligen visa på att det är av största vikt att arbetet fortsätter inom personalgruppen efter avslutad hbtq-utbildning. Eftersom heteronormen har varit närmast helt osynlig under så lång tid kan man inte bara arbeta med frågan i ett år för att sedan tro att det kommer att fortsätta ge resultat av sig själv. Det kommer att krävas upprepning, vidareutbildning och vidareutveckling under lång tid för att det ska bli naturligt att se strukturerna som orsakas av heteronormens dominans.

Vidare forskning

Jag tycker att min studie på ett vis ställer frågan om huruvida de så kallade regnbågshyllorna bör finnas eller ej. Det är vad det verkar inte en lätt fråga att svara på, men i mitt tycke onekligen en intressant fråga. Jag har ju kommit till uppfattningen att det ur ett queerteoretiskt perspektiv är ytterst tveksamt om regnbågshyllan platsar på barnavdelningen, men det bör forskas mer om det. Det bör även undersökas varför hyllan är så till synes obefintligt ifrågasatt på vuxenavdelningen. Det vore nödvändigt att genomföra användarundersökningar för att få veta vad besökarna tycker om hyllorna, och om och i så fall hur de använder regnbågshyllorna. Det vore även intressant att se om det finns eller har funnits jämförbara ämnesutbrytningar, och hur de har behandlats. Och det vore om möjligt en ingång att jämföra bibliotek som har dubbelplacerat materialet på regnbågshyllorna, dels med bibliotek som har regnbågshyllor men utan att det materialet finns bland övrigt bestånd, och dels med bibliotek som inte har regnbågshyllor alls. Där skulle man kunna jämföra lånestatistik och urval till exempel.

Ett annat intressant forskningsämne vore att med utgångspunkt i dikotomin vuxen–barn där den vuxna är normen, studera hur detta tar sig uttryck på ett folkbibliotek som har en barnavdelning och en vuxenavdelning. Finns det eventuellt olikheter mellan barnavdelning och vuxenavdelning? Till exempel kan man studera hur det ser ut med ekonomiska satsningar, på medieinköp, programverksamhet,

möblemang osv. Hur ser det ut med personaltäthet, lön och ansvarsområden, är det någon skillnad mellan personal som jobbar mest med vuxenverksamhet och de som jobbar med barnverksamhet? Hur prioriteras bemanningen av informationsdiskar och i vilken utsträckning uppfylls semesterönskemål? Bibliotekslagen fastslår ju barn som prioriterad grupp, men med tanke på att vuxna är norm vore det intressant att studera vilken grupp (om någon) som egentligen prioriteras på ett folkbibliotek.

Sammanfattning

Denna uppsats syfte är att undersöka hur ett antal bibliotekarier på ett barnbibliotek uppfattar att arbeta med normkritisk hbtq-inriktning. Jag frågar mig också om förändringsarbetet de genomfört i och med hbt-certifieringen av biblioteket har bidragit till att de utmanar heteronormen eller återskapar traditionella könsidentiteter. För att undersöka detta har jag genomfört kvalitativa intervjuer med fem bibliotekarier på ett folkbibliotek, de har i olika utsträckning anknytning till barnavdelningen. Jag har analyserat intervjuerna med grund i mina frågeställningar som gäller vilket förändringsarbete personalen beskriver, vilken barnsyn de uppvisar, hur de ser på normer och värderingar, samt hur de ser på barn i förhållande till normer. Analysen har genomförts med ett queerteoretiskt och normkritiskt perspektiv, samt med hjälp av teorier om normkritisk pedagogik. Perspektiven fokuserar på att synliggöra och förändra normer som heteronormen. Detta har givit mig möjlighet att granska vilka strukturer som ligger bakom bibliotekariernas uttalanden, samt vilka förändringsstrategier de har använt sig av.

Resultatet av analysen visar att bibliotekarierna i undersökningen är positiva till hbtq-arbete och visar vilja att arbeta för att bryta heteronormens dominans. De har inga tveksamheter om att följa sin skrivna handlingsplan som fastslår bland annat att de ska hålla bibliotekets regnbågshyllor aktuella, arrangera program med hbtq-tema och tipsa om hbtq-böcker på bokprat. Däremot uppvisar de viss svårighet att komma ihåg eller våga använda tilltal som ”dina vuxna” i stället för ”mamma och pappa”, undvika att använda pronomen eller säga ”hen”, samt att tipsa om böcker med hbtq-tema när de inte efterfrågas direkt. De visar en syn på barn som viktiga här och nu, mer sårbara än vuxna, men inte lika fördomsfulla. Biblioteket har över lag genomfört två sorters förändringar. Dels toleranspedagogiska, där den Andra lyfts fram men riskerar att pekats ut som avvikande, dels queerpedagogiska, där olika sätt att vara ges plats på lika villkor. Det är framförallt regnbågshyllorna jag anser vara problematiska ur ett queerteoretiskt perspektiv. De framhäver hbtq som något avvikande istället för att problematisera heteronormens dominans som orsaken till att sexuella minoriteter förtrycks. Trots att en regnbågshylla också betyder att hbtq-personer inte ska osynliggöras och förenklar återfinnandet av hbtq-material, har jag svårt att se att den har en plats på bibliotekets barnavdelning. Istället bör personalen arbeta än mer med att inkludera alla sätt att vara på i den vardagliga verksamheten, på bekostnad av och på lika villkor som heteronormen.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

I uppsatsförfattarens ägo

E-post från bibliotekarie B till Åsa Abrahamson, 2015-06-25.

E-post från bibliotekarie C till Åsa Abrahamson, 2015-08-21.

E-post från RFSL till Åsa Abrahamson, 2015-07-17.

Fullständiga referenser till bibliotekets webbplats.

Inspelning och transkribering av intervju med bibliotekarie A, 2015-06-24.

Inspelning och transkribering av intervju med bibliotekarie B, 2015-06-24.

Inspelning och transkribering av intervju med bibliotekarie C, 2015-06-24.

Inspelning och transkribering av intervju med bibliotekarie D, 2015-07-01.

Inspelning och transkribering av intervju med bibliotekarie E, 2015-07-01.

Tryckt material

Almström, Vera Henrika (2013), *Hen på bibliotek: En diskursanalys av genusintresserade bibliotekariers tal om begreppet hen*. Masteruppsats i Biblioteks- & informationsvetenskap, Uppsala universitet. Institutionen för ABM. Finns i fulltext via DiVA, URL: <http://diva-portal.org>

Ambjörnsson, Fanny (2006), *Vad är queer?* Stockholm: Natur o kultur.

Berg, Martin & Wickman, Jan (2010), *Queer*. Malmö: Liber.

Blücker, Lina & Kindstrand, Andrea (2014), *HBT-certifiering av Sollentuna bibliotek*. Kandidatuppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, Linnéuniversitetet. Institutionen för kulturvetenskaper. Finns i fulltext via DiVA, URL: <http://diva-portal.org>

Brendler, Beth M. (2014), "Blurring Gender Lines in Readers' Advisory for Young Adults", i *Reference & User Services Quarterly*, vol. 53, nr. 3, s. 221–224.

Broman, Maria & Jäder, Malena (2014), *HBTQ och folkbibliotek*. Kandidatuppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås. Institutionen

- Biblioteks- och informationsvetenskap. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- Bromseth, Janne (2010), "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik", s. 27–54 i *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*, red: Bromseth, Janne & Darj, Frida. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Chapman, Elizabeth L. (2013), "No More Controversial than a Gardening Display? Provision of LGBT-Related Fiction to Children and Young People in U.K. Public Libraries", i *Library Trends*, vol. 61, nr. 3, s. 542–568. Finns som e-tidskrift.
- Chatfield, Memme (2010), *Det ska böjas i tid det som krokigt skall bli – Om reproduktion av kön på bibliotek*. Masteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Uppsala universitet. Institutionen för ABM. Finns i fulltext via DiVA, URL: <http://diva-portal.org>
- Curry, Ann (2005), "If I ask, will they answer? Evaluating public library reference service to gay and lesbian youth", i *Reference & User Services Quarterly*, vol. 45, nr. 1, s. 65–75. Finns som e-tidskrift.
- Downey, Jennifer (2013), "Self-censorship in selection of LGBT-themed materials" i *Reference and user services quarterly*, vol. 53, nr. 2, s. 104–107. Finns som e-tidskrift.
- Elvin-Nowak, Ylva & Thomsson, Heléne (2003), *Att göra kön: om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*. Stockholm: Bonnier.
- Fallenius, Karin (2014), "Få bibliotek har hbtq-strategier", opaginerad, URL: <http://www.svt.se/kultur/bok/fa-bibliotek-har-strategi-for-hbtq-fragor-2014-19-16> [2015-06-03].
- Gunnarsson, Daniel & Hallberg, Anna (2006), *Barnbiblioteksverksamhet ur ett genusperspektiv: en explorativ studie*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås. Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- Halldén, Gunilla (2007), "Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv", s. 25–40 i *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*, red: Halldén, Gunilla. Stockholm: Carlsson.
- Hedemark, Åse (2013), "Synen på barn och barns literacy – en studie av folkbiblioteksplaner." s. 69–85 i *Libraries, Black Metal and Corporate Finance: Current Research in Nordic Library and Information Science*, red: Frenander, Anders & Nilsson, Skans Kersti. Borås: Högskolan i Borås. Finns som e-publication via BADA, URL: <http://hdl.handle.net/2320/12324>
- Hjerpe, Annika (2013), "Equality without gender perspective", i *Scandinavian Library Quarterly*, vol. 46, nr. 4, s. 26–28. Finns som e-tidskrift.
- Johansson, Barbro (2010), "Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv", s. 23–49 i *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets om-*

- värld*, red: Rydsjö, Kerstin, Hultgren, Frances, & Limberg, Louise. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm. Finns som e-publikation via Regionbibliotek Stockholm, URL: <http://regionbiblioteket.se/>
- Johnson, Christina (2014), *"In i sagans land": Aktionsforskning i bibliotekspraktiken med syfte att utveckla sagostunden*. Masteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, Uppsala universitet. Institutionen för ABM. Finns i fulltext via DiVA, URL: <http://diva-portal.org>
- Kristiansson, Cecilia (2003), *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås. Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- Kåreland, Lena & Lindh-Munther, Agneta (2005), "Förskolan som litterär miljö", s. 77–112 i *Modig och stark – eller ligga lågt: skönlitteratur och genus i skola och förskola*, red: Kåreland, Lena. Stockholm: Natur och kultur.
- (2005), "(S)könlitteratur i förskolan", s. 113–152 i *Modig och stark – eller ligga lågt: skönlitteratur och genus i skola och förskola*, red: Kåreland, Lena. Stockholm: Natur och kultur.
- Naidoo, Jamie (2013), "Over the Rainbow and Under the Radar: Library Services and Programs to LGBTQ Families", i *Children and Libraries: The Journal of the Association for Library Service to Children*, vol. 11, nr. 3, s. 34–40. Finns som e-tidskrift.
- Nationalencyklopedin*, webbversionen. URL: <http://www.ne.se> [2015-06-10].
- Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring* (2010), red: Bromseth, Janne & Darj, Frida. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Pavlov, Eleonor & Westeman, Karin (2013), *Ovan regnbågen, Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek*. Masteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, Lunds Universitet. Institutionen för kulturvetenskaper. Finns i fulltext via LUP, URL: <http://lup.lub.lu.se/student-papers>
- RFSL*. URL: <http://www.rfsl.se> [2015-09-22].
- Rhedin, Ulla (2004), *Bilderbokens hemligheter*. Stockholm: Alfabet/Anamma.
- Ritzén, Susan (2013), "Sverige slår rekord i hbt-certifiering", opaginerad, URL: <http://www.svt.se/nyheter/sverige/sverige-slar-rekord-i-hbt-certifiering> 2013-12-30 [2015-06-03].
- Rosenberg, Tiina (2002), *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Svaleryd, Kajsa (2003), *Genuspedagogik: en tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. Stockholm: Liber AB.
- Trost, Jan (2010), *Kvalitativa intervjuer*. 4. [omarb] uppl. Lund: Studentlitteratur. *Sveriges riksdag*. URL: <http://www.riksdagen.se> [2015-09-22].

Bilaga 1

Intervjufrågor

Frågor markerade med * har inte ställts till samtliga intervjuade, och alla frågor har inte ställts i nedan exakta ordning eller formulering.

Inledning

Kan du berätta om hur du ser på hbtq-arbete i barnbiblioteksverksamhet?

Kan du tänka att det skulle finnas någon anledning att arbeta olika på barn- och vuxensidan? *

Hur har din åsikt/dina tankar om detta påverkats under och efter hbt-certifieringen?

Allmänt om hbtq och folkbibliotek

Vad anser du om att biblioteket fokuserar på just hbtq-frågor?

Vad har du själv för tankar kring det här med hbtq och normkritik?

Har du några tankar och åsikter om vad folkbiblioteket har för roll i samhället?

Anser du att folkbiblioteket kan ha någon speciell roll just för barn och unga?

Vad skulle du vilja att folkbiblioteket har för betydelse för barn och unga?

Hbtq och barnverksamheten

Vilken anser du är den främsta målgruppen för hbtq-arbete på barnavdelningen?

Vilka är målgrupperna på barnavdelningen? *

Hur har ni tänkt kring förändringsarbete i och med hbt-certifieringen, i verksamheten och i biblioteksrummet?

Kan du berätta om någon konkret fysisk förändring som har skett i biblioteksrummet, och hur gick resonemanget kring det?

Kan du berätta om hur till exempel ett bokprat eller en sagostund kan se ut nu efter certifieringen?

Har certifieringen inneburit en stor förändring i ert sätt att arbeta?

Har du några funderingar kring vilken betydelse böcker och berättelser kan ha för barn och unga, om man bortser från ”att lära sig läsa”?

Användarna

Hur upplever du att hbt-certifieringen har tagits emot av era användare/ besökare?

Kan du berätta om någon reaktion du minns? I så fall, hur upplevde du att du kunde bemöta den?

Finns det något samarbete med andra institutioner angående hbtq-frågor och normkritiskt arbete? *

Hbt-certifieringen

Varifrån kom initiativet till att hbt-certifiera biblioteket?

Upplever du att det har funnits några externa och eller några interna faktorer som har varit extra betydande för att er verksamhet skulle certifieras?

Hur har du upplevt att har personalgruppen reagerat på att biblioteket genomgått certifieringen?

Hur har ledningen agerat i samband med certifieringen gentemot personalen?

Upplever du att något hade kunnat göras annorlunda i och med hbt-certifieringsprocessen? *

Upplever du att någonting har förändrats rent konkret på arbetsplatsen? *

Vad, eller vika normer har RFSL fokuserat på i utbildningen?

Framtiden

Hur har hbt-certifieringen förankrats i styrdokument och liknande? *

Hur tror du att ni kommer att arbeta vidare med hbtq-frågor?

Hur ser du på möjligheterna att biblioteket arbetar vidare med andra frågor/andra grupper?

Är det något mer du vill tillägga, som du tycker att vi borde ha pratat om?